

**Závěrečná seminární práce ke kurzu Město: místo, prostor, společnosti
SOC188**

HOTEL BONAVENTURA: MÍSTO V PROSTORU, PROSTOR V MÍSTĚ

Vypracoval: Martin Bukáček, 237767
Vedoucí kurzu: doc. RNDr. Luděk Sýkora, Ph.D

Úvod: Město jako symbol civilizace

Jestliže přijmeme tezi Lewise Mumforda, respektive Raymonda Williamse (in Paddison 2001: 10), že město je symbolem civilizace a kultury, je možná jedno, zda máme na mysli ten civilizační prostor, jehož jsme sami součástí – tedy euroamerický – nebo ty velké kulturní okruhy, jejichž existenci si bezprostředně uvědomujeme spíše díky prostředkům masové komunikace.

Luis Wirth přisuzuje městu tři základní charakteristiky: velikost, hustotu a heterogenitu obyvatelstva (Wirth 1938). Města, tedy místa, kde docházelo ke zvýšené koncentraci obyvatelstva, byla a jsou kulturním pařeništěm, ale také zhuštěnou strukturou ekonomických vazeb, které přesahovaly a přesahují své bezprostřední okolí. Toto zřejmě můžeme prohlásit o všech velkých civilizacích, které na tomto světě fungují. Města jsou místy koncentrace lidského potenciálu, sociálního kapitálu a politické moci.

Postmoderní urbanismus a Los Angeles

Se stoupající internacionalizací výrobních vztahů a celkovou ekonomickou globalizací se výše uvedené charakteristiky u některých měst významněji. Se stoupající propojeností mezinárodní ekonomiky dochází sice ke globalizaci výroby, tedy k procesu, kdy se produkce přesouvá z vyspělých ekonomik do rozvojových zemí, na druhou stranu se však centralizují řídicí funkce, které jsou pak nahuštěny v několika centrech nadnárodních ekonomik.

Taková místa se vyznačují obrovskou heterogenitou obyvatelstva a vysokou hustotou, což jsou atributy města, jak jej charakterizuje Wirth už ve třicátých letech.

Jedním z takových míst je i Los Angeles, metropole americké Kalifornie. Tohle město se však zároveň liší od měst, které mohl Wirth ve své době popsat. Jak uvádí Michael Dear a Steven Flusty, procesy probíhající uvnitř LA jsou typickým příznakem postmoderní urbanizace (Dear, Flusty 1998). Ta se vyznačuje vysokou mírou decentralizace – město se nevyvíjí rovnoměrně kolem jednoho centra, jak urbánní růst popisuje Chicagská škola (např. Burgess 1925). V rámci fragmentalizovaného, roztěkaného a dynamicky bobtnajícího města jsou jednotlivé části zdánlivě nezávislé a žijí si jako by vlastním životem. Se vzrůstající populací minorit dochází k etnické heterogenitě a kulturnímu míchání. Architektonicky odlišné městské části utvářejí diferencovaný, mnohavrstevný, barevný a eklektický celek. A to jsou atributy, které jsou nejčastěji s postmoderní kulturou spojovány. Podle Dears a McFlustyho je právě Los Angeles jedno z nerůznorodějších měst světa (Dear, Flusty 1998: 55). Etnická diverzita je jasně patrná při pohledu na kulturně uzavřené komunity. Příkladem mohou být

například Little Tokyo či Koreatown, které se svou etnickou homogenností odlišují od promíchané většiny. Tato města v městech jsou jakýmsi vnitřně integrovanými body uvnitř diferencovaného prostoru, který dohromady utvářejí. Multietnicita však není jediné, co z Los Angeles tvoří pestrou kulturní mozaiku. Kromě kulturních a etnických prvků můžeme pozorovat sociálně, ekonomicky či politicky rozrůzněné sféry městského života. Nedaleko zbohatlických rezidenčních čtvrtí jsou situovány sociálně segregované komunity, poblíž významných finančních center přespávají lidé, jejichž přístřeší je tvořeno tím, co nabízí pouze veřejný městský prostor. Tato fyzická blízkost a zároveň obrovská sociální vzdálenost je pro postmoderní urbanizaci rovněž příznačná. Nelze tvrdit, že tyto fenomény jsou v současném pozdním kapitalismu zcela nové. Existenci ghatt a imigrantských čtvrtí popisuje už Burgess v roce 1925 ve své stati *The Grow Of The City*. Avšak jak tvrdí McFlusty a Dear, se stoupající globalizací jsou tyto fenomény stále patrnější.

Hotel Bonaventura jako typizace postmoderny

Podle kulturního kritika a teoretika postmoderny Fredrica Jamesona je současná postmoderní epocha charakterizována pozdním kapitalismem, v němž trh dominuje všem sférám kultury. Zhmotnění takovéto společnosti nachází Jameson v Hotelu Bonaventura. Jedná se o budovu v centru Los Angeles, kterou v roce 1976 nechal postavit architekt a developer John Portman. Budova přitahuje pohled z širokého okolí, podle oficiálních údajů je 112 metrů vysoká a čítá 35 pater.

Abychom pochopili, co Jameson svou metaforou míní, musíme se do budovy Hotelu Bonaventura podívat jak z pozice návštěvníka hotelu, jemuž se nabízí vhled do spletité organizace jednotlivých míst uvnitř vnitřně integrovaného prostoru, zároveň je nutné architekturu budovy chápat v rámci komplexní městské, ale také globální ekonomiky a společenských vazeb, které s sebou pozdní kapitalismus přináší.

Skrze tuto dialektickou perspektivu totiž můžeme říci, že Hotel Bonaventura je jakýmsi minisvětlem, tedy složitým a složeným prostorem, zároveň je ale produktem společenské architektury „vnějšího“ světa, jedním z bodů, které konstituují celek.

Jameson ve své eseji, v níž architekturu Hotelu Bonaventura přirovnává ke vztahům postmoderní, post-kapitalistické společnosti, *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism* (in Spillman 2002) popisuje svou vlastní zkušenost z návštěvy hotelu.

Do hotelu se dá oficiálně dostat třemi vchody. „Hlavní“ vchod vede skrze tunel z ulice Figueroa, další vedou z vyvýšených zahrad na druhé straně hotelu. Zatímco vchod z přilehlé

ulice návštěvníka dostane do druhého patra vyhrazeného pro obchody, odkud je nutné sjet po pohyblivých schodech dolů k hlavní recepci, ze zadu se nabízí vstupy do výtahu, který návštěvníka nejprve vyveze nahoru do šestého patra jedné ze čtyř věží. Teprve odtud je možné sestoupit, respektive sjet do dolního lobby baru. Při tomto sestupu se naskýtá výhled na město Los Angeles, kterak obklopuje hotel ze všech stran. Z jednotlivého místa tedy můžeme vidět prostor, do kterého tento bod, v němž se právě návštěvník nachází, a do něhož je strukturován.

Ze způsobu, jakým jsou všechny tři vchody organizovány, můžeme nabýt dojmu, že se jedná spíše o jakési nouzové, vedlejší vstupy do budovy a z ní. Jako by zde byla patrná snaha omezit kontakt se světem města na minimum. Architektura hotelu koresponduje s domnělou jednoduší, odtržeností, vyvázaností z vnějšího světa Los Angeles, do kterého je hotel reálně situován. Budova je světem sama o sobě. Jameson poznamenává, že z tohoto hlediska by hotel neměl mít vchod vůbec žádný, neboť vchod je vždy spojnice z vnějším světem, který hotel ve skutečnosti obklopuje; nechce být součástí města, ale spíše ekvivalentem a jeho přemístěním, náhražkou.

Zároveň však vnitřní architektura hotelu vyjadřuje svou odvozenost od architektonických, společenských a ekonomických struktur okolního města. Koneckonců tato symbolika je patrná při pohledu na stěnu hotelu, která je ze skla. To, co vidíme, není ani běžná stěna, ani vnitřek hotelu (který by hypoteticky skrze sklo měl být vidět). Vidíme pouze odraz sebe samých a lehce pokřivený obraz světa, z něhož pocházíme. Za našimi zády také vidíme obraz spleteného prostoru, v jehož kontextu je nutné hotel a jeho vnitřní organizaci vnímat – Los Angeles, Spojené státy, Svět. Zde se přímo nabízí metafora zrcadla, jeden z typických symbolů literární tvorby latinskoamerického romanopisce Jorge Luise Borgese, autora, jehož literatura obsahovala typické atributy postmoderní tvorby více než třicet let předtím, než Lyotard publikoval své slavný manifest postmoderny *Postmoderní situace*.¹ Borges totiž ve svém díle často pracuje s motivem identity, původnosti a repliky, originálu a jeho záměny. Hotel Bonaventura je sice alternativní, paralelní univerzum se svou vlastní vnitřní strukturou, ve skutečnosti je tato struktura součástí většího celku, jeho organizace je v budově hotelu reflektována. Hotel je tedy bodem v prostoru, ale zároveň prostorem v místě.

Jameson upozorňuje na rozdíl mezi moderní a postmoderní architekturou. Zatímco například Le Corbusierův modernismus se explicitně vymezuje vůči okolním městským degenerujícím strukturám, neuznává a odmítá je, ba dokonce chce symbolicky změnit v lepší svět, Hotel

¹ Čímž nepopírám, že až s vydáním této publikace se začalo tvořit „postmoderní“ umění, teprve poté se tak však začalo nazývat.

Bonaventura nezastírá, že funguje na stejných principech jako prostor okolo. Je jeho napodobeninou.² Užitím této perspektivy je rovněž patrný rozdíl mezi budovou Hotelu Bonaventura a Disneylandem, který leží také v centru, nedaleko budovy hotelu. Hyperrealistický Disneyland se, podobně jako moderní architektura, nesnaží zakrývat, že stojí na zcela jiných principech než svět okolo něj. Je magickým světem zázraků a kouzel, jakýmsi vysněným univerzem, nebo dle slov Sorkina „přesnou kopií originálu, který nikdy neexistoval“ (in Dear, Flusty 1998: 56). Naproti tomu Hotel Bonaventura je reprezentací reálně existujících městských struktur. V jejím rámci jsou Disneyland a Hotel Bonaventura dvěma zcela odlišnými body, místy odlišných vnitřních mechanismů, avšak oba spadají do přesahujícího prostoru – diferencovaného (Disneyland vs. Hotel Bonaventura) a zároveň integrovaného v jeden celek. Za tento celek můžeme považovat jak městské centrum Los Angeles, místo koncentrace progresivních služeb, tak Svět a jeho nadnárodní vazby. Hotel Bonaventura může být tímto světem, nebo pouze jedním z nepatrných bodů na jeho mapě.

Hotel Bonaventura není pouhým hotelem. Ve skutečnosti je jeho ubytovací funkce pouze jednou z mnoha. Hotel je velkým nákupním centrem, zároveň místem pro volnočasové aktivity, místem společenských setkání a událostí. Jeho funkce jsou diferencované, avšak v rámci celku integrované.

Skrze Jamesonovu optiku hotel připomíná labyrint. Vnitřní organizaci hotelu je podle něj možné chápat jako analogii ke kulturní logice globálního pozdního kapitalismu. Hotel je tvořen budovou tvaru válce a čtyřmi identickými pravidelně rozmístěnými věžemi. Z pohledu návštěvníka lobby baru je hotel kolem dokola naprosto symetrický, čímž mate a desorientuje. Jameson popisuje, jak po otevření hotelu většina do něj situovaných obchodů tkvěla prázdnotou, neboť díky absenci srozumitelných značek zákazníci nenacházeli obchody, do nichž měli původně namířeno. I kdyby se zákazníkovi podařilo příslušný obchod jednou najít, podruhé už se mu to podařit nemusí, konstatuje Jameson. Většina z nich pak údajně byla nucena snížit ceny na výprodejní hodnotu (Jameson 2002: 344). Tento postmoderní „labyrint“³ (ačkoliv to nemá být jeho funkce) může symbolizovat všudypřítomný trh globální ekonomiky, který je tak komplexní a tak bohatý, že se v něm nevyzná ten, pro koho tu je –

² Jedna paralela: rozdíl mezi moderním a postmoderním uměním tkví mimo jiné v tom, že moderna chce zcela popřít vše, co bylo doposud vytvořeno, vyvrátit všechny doposud platné principy (vyvrcholením modernismu byla avantgarda), zatímco postmoderna pracuje s kopií, selektivitou, dokonce popírá vlastní originalitu a uměleckou původnost. To samé můžeme říci o architektuře Hotelu Bonaventura.

³ Labyrint je další typickou metaforou postmoderní, především literární tvorby (viz. např. Umberto Eco nebo opět J. L. Borges).

zákazník.⁴ Hotel Bonaventura je tedy prostorem obtížné orientace mezi jednotlivými body, které tento prostor utváří.

Jak již bylo řečeno, budova hotelu je situovaná do centra Los Angeles. To je prostor složený z mnoha sídel jednotlivých korporací, jejichž působení má reálný vliv na praktiky lidí po celém světě. Ale je to i budova samotná (nejen město Los Angeles, jehož je součástí), co můžeme chápat jako uzel spleťtých ekonomických, sociálních a politických vazeb. V lobby baru hotelu se jistě uzavírají dohody, které mají pro světovou ekonomiku hmatatelné důsledky. Jedno místo tak ovlivňuje celý světový prostor.

Hotel však ve skutečnosti není společensky odtržený od městského i světového prostoru. Jak uvádí Saskia Sassen, dokonce i nejvyšší patra ekonomiky nelze vytrhnout ze širokých sociálních vazeb, které se kolem mocenských center koncentrují (Sassen 2001). Bez lidí, kteří za prací v hotelu dojíždějí mnoho kilometrů by zde nebyly zajištěny služby, které jeho návštěvníky vyžadují. Tito návštěvníci zároveň využili jiných služeb, aby se na místo hotelu vůbec mohli dostat – třeba z odlehlých koutů celého světa. Jak vidíme, vnější vztahy se významně podílejí na charakteru lokalit. Tato místa však zároveň svým působením přesahují své lokální zakotvení a výrazně mění kontext prostoru, do kterého jsou zasazena.

Závěr: Místo v prostoru, prostor v místě

Jak ve svém konceptu strukturace tvrdí sociolog Anthony Giddens, jednotlivá místa nelze chápat nezávisle na geografickém kontextu, v němž se nacházejí (in Novák, Sýkora 2007: 148).

Dialektiku prostoru a místa jsem se snažil prezentovat na příkladu Hotelu Bonaventura. Snažil jsem se jej uchopit jako vnitřně koherentní prostor, vůči vnějšímu světu zdánlivě uzavřený a nezávislý. Jako každé místo je však zasazen do přesahujícího prostorového rámce (místo má své „místo“), který jej ovlivňuje, ale který je jím zpětně ovlivňován. Místo se tedy vyznačuje vnitřní pospolitostí, je pavučinou, uzlem bodů, pro které je toto místo prostorem. Ve skutečnosti je pro takové místo vnější prostor transcendentální a při oddáleném pohledu se sám stává místem. Hotel Bonaventura je vnitřně kompaktní celek, čím oddělenější je náš

⁴ Jameson v globálním kapitalismu spatřuje rezistenci vůči sobě samému. Výsledkem je slepý konzumerismus, kdy zákazníci kupují zboží, které k ničemu nepotřebují. Použijeme-li opět Baudrillardův teoretický rámec, můžeme mluvit o naprostém rozvolnění vztahu mezi referentem a referujícím. Konzument chce nakupovat, avšak nenachází to, co hledá. Místo toho konzumuje něco, co vlastně nechtěl, což vede k velmi omezené užité hodnotě zakoupeného produktu. Onu absenci vazby mezi označovaným a označujícím lze interpretovat jako zmizení vztahu mezi užitnou a směnnou hodnotou, o níž Baudrillard mluví. A v přeneseném slova smyslu také mezi produktem a konzumentem. V tom zřejmě Jameson spatřuje onen resistantní princip.

pohled na něj, tím více působí jako homogenní vnitřně jednoduší „místo“. Místo tohoto „místa“ tak chápeme s diferenciací prostoru, do kterého je zasazeno.

Stejně jako město se na mapě při oddalování našeho pohledu stává jedním z mnoha imaginárních průsečíků linek, které utváří komunikace v rámci nekonečného... prostoru.

Jameson Hotel Bonaventura považuje za reprezentaci tohoto „vnějšího“ světa – jeho ekonomických vztahů a jeho sociální a v přeneseném slova smyslu také prostorové organizace. Jestliže se současný globální postmoderní svět pozdního kapitalismu díky čím dál větší provázanosti „smršťuje“, pak můžeme říci, že Hotel Bonaventura je metonymií tohoto smršťování.

Podle Jamesona je hotel narativním schématem, do kterého lidé svým pohybem dosazují různé konkrétní příběhy. Přinášejí sem historii vnějšího prostoru, také diferencovaného a do určité míry integrovaného.

Pokud můžeme o městu říci, že se jedná o neohrazený vnitřně funkčně diferencovaný, ale zároveň integrovaný celek, který svým účinkem a činností dalece přesahuje své pomyslné hranice, můžeme to samé prohlásit o Hotelu Bonaventura. Také on je paralelním vesmírem, množinou bodů. Zároveň však na mapě existuje vedle dalších množin. A spolu s nimi utváří jedno koherentní univerzum.

Současný urbanismus je důsledkem oběhu kapitálu, informací, symbolů a materiálu, ale také odlišných etnik, které do místa přinášejí historii míst svého původu, a sociálních vztahů, které se rozpínají napříč celým globálním prostorem.

Pokud navážu na tvrzení v úvodu, že město je symbolem civilizace, je i Hotel Bonaventura symbolem civilizace. Je totiž „městem“ samotným. Prostorem v místě, místem v prostoru.

Použitá literatura:

- § Burgess, E.W. (1925) The growth of the city: an introduction to a research project. In: Park, R.E., Burgess, E.W., McKenzie, R.D. (ed.). The City. University of Chicago Press, Chicago, s. 47-62.
- § Dear, M., Flusty, S. (1998) Postmodern urbanism. Annals of the Association of American Geographers, 88, s.50-72.
- § Novák, J., Sýkora L. (2007) A City in Motion: Time-space activity and Mobility patterns of Suburban Inhabitants and Structuration of Spatial Organisation in the Prague Metropolitan Area. Geografiska Annaler B: Human Geography 89 (2), 147-167.
- § Paddison, R. (2001) Identifying the City. In: Paddison, R., ed, Handbook of Urban Studies, s. 11-13. London, Sage.
- § Sassen, S. (2001) Economy and culture in the global city. In: Paddison, R., ed, Handbook of Urban Studies, s. 168-180. London, Sage.
- § Spillman, Lyn. (ed.). 2002. Cultural Sociology. Malden: Blackwell. s. 1-349. Jameson, Frederick. "Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism."
- § Wirth, L. (1939) Urbanism as a Way of Life. The American Journal of Sociology 44 (1), s. 1-24.

PSYCHOLOGIE MÍSTA A PROSTORU

MĚSTO: MÍSTO, PROSTOR, SPOLEČNOST (SOC188)

Marie Myšáková
219985, Psychologie a Sociologie

Vyučující: Doc. RNDr. Luděk Sýkora, Ph.D.

Datum odevzdání: 18.12.2008

Fakulta sociálních studií MU, 2008/2009

1. Úvod

Ve své práci se pokusím o interdisciplinární pohled na místo a prostor, kterým bych ráda ukázala, jak je tento koncept přirozený. Chtěla bych nastínit myšlenku, že ani nelze jinak vnímat a členit to, co nás obklopuje, než na místo a prostor. Děje se tak díky zákonům vnímání, které jsou společné pro všechny jedince. Dále se pokusím ukázat, jak názory Massey korespondují s tím, jak místo vnímáme a jaký k němu zaujímáme postoj.

V druhé části práce se zaměřím na místo a prostor „z vrchu“ a pokusím se nastínit odpověď na otázku, jestli je vůbec možné vytvořit dokonalé místo (a tedy vlastně i prostor, který se na tato místa člení). Touto odpovědí bude popsání změn, které probíhaly při obnově Potsdamer Platz, jak na úrovni jednotlivostí, tak na úrovni celkového zachování a obnovení charakteru místa.

Prostorem a místem, které budu používat jako vzor, bude Potsdamer Platz, jehož historie a další praktické podklady jsou v příloze k této práci.

2. Místo a prostor

Místo a prostor - jejich vzájemný vztah se dá pro laika, který se těmito pojmy začíná teprve zabývat, charakterizovat jako dvě strany jedné mince. Tyto dva pojmy jsou neoddělitelně spojeny a jsou jeden obsažen ve druhém a obráceně. Prostor je vždy určitý celek s potenciálem diferencovat se na menší, samostatně oddělitelné celky, ze kterých je stvořen. Tyto celky jsou pak místa, ale každé místo, tím, že bude poskytovat možnost rozdělení na jednotlivé části, se stává zároveň i prostorem. Jejich vztah je dialektický (Sýkora, 2008). Zároveň – místo je určitá oblast, kterou člověk individuálně interpretuje, pojímá k němu vztah. Místo je oblastí utvářenou sociálními vztahy, oblastí s mnohočetnými identitami, místo je oblastí, která je díky svému dialektickému vztahu k prostoru, nejen díky svým sociálním vztahům, globální. (Massey, 1993) Záleží pouze na úhlu pohledu a smyslu interpretace. Místo a prostor jsou dvě stejné základní jednotky ve fraktálu¹. Určité rysy tohoto vztahu byly naznačeny již německými gestaltisty v pohledu na vztah mezi celkem a jeho částmi.

2.1. Místo a prostor - přirozeně

Jak jsem se výše pokusila ve zkratce naznačit, jediným rozdílem mezi místem a prostorem je to, jak jsou vnímány a interpretovány. Nyní bych se chtěla zaměřit především na tento proces – vnímání a charakterizování místa.

Dialektika místa a prostoru je ve své podstatě umožněna vlastnostmi lidské psychiky, především pak percepce, v souhře s charakteristikami fyzického prostředí. Proto je i popsání této dialektiky tak nesnadné. Lze to ilustrovat naší každodenní zkušeností - čím více je nám něco bližší a přirozenější, tím méně se nám daří podělit se o tuto zkušenost či vědomosti s naším okolím. Jako kdyby nám chyběl potřebný nadhled. Možná i proto bývá psychika jako taková při popisu místa-prostoru opomíjena či stavěna až na podřadnější místo.

Lidské vnímání probíhá na základě specifických, do určité míry již poznaných pravidel. Vnímání samo o sobě je chápáno jako „organizace a interpretace sensorické informace“ (Plháková, 2003) Tedy převedeno na případ místa a prostoru, rozdíl je právě v organizaci a interpretaci fyzického uspořádání oblasti na základě podstaty percepce, kdy jsou odhalovány smysluplné celky v chaotických sensorických informacích. (Plháková, 2003). Tento proces je závislý na zkušenostech jedince, tedy je individuální a subjektivní.

¹ Fraktál – obrazec s velkou vnitřní členitostí, jehož motiv se opakuje v nekonečně mnoha různých velikostech, např. sněhová vločka (www.slovník-cizich-slov.cz)

Zároveň se však jedná o vrozenou schopnost senzitivity vůči biologicky a psychologicky významným předmětovým vzorcům, což umožňuje určitý stupeň objektivnosti vnímání.

Pro vztah místa a prostoru je dobré mít na paměti myšlenku gestaltistů, že celek vtiskuje svůj ráz částem; tedy, že celek není pouhým součtem svých částí. Pro vztah místa a prostoru to má za následek právě neohraničitelnost místa, a možné dělení prostoru na menší celky, kdy zároveň i vyšší prostor je menší částí čehosi vyššího, kdy tato dialektika je konečná jen konečností našeho poznání. Toto obohacování na základě skládání celků tak vytváří, vzhledem k oblastnímu upořádání a členění, nekonečné množství kombinací a tudíž i nekonečný počet míst.

Vnímání prostoru a místa se děje na základě silné, pravděpodobně univerzální tendence seskupovat vnímané podněty do určitých celků. „Inherentní mozkové procesy organizují prvky určité scenerie do určitých celků i tvarů“ (Plháková, 2003, s. 132) Základní vlastností vnímání je **centrace**, což je soustředění se na jednu část vjemového pole, která tvoří figuru neboli předmět vnímání, a pozadí, které je tvořeno všemi ostatními předměty. Figura a pozadí jsou spolu v reverzibilním vztahu, kdy vnímání figury a pozadí může oscilovat.² (Plháková 2003) Domnívám se, že tento mechanismus lze aplikovat i na případ dialektiky místa a prostoru, tedy že místo je ve vnímání figurou a prostor pozadím.

Vztah mezi prostorem a místem lze vysvětlovat dle gestaltistických zákonů vnímání. Jedním z nich je **zákon proximity**, který vyjadřuje fakt, že naše vnímání určitého objektu, tedy i místa, není ovlivněno pouze objektem samotným, ale i objekty, které jsou v jeho blízkosti. Zde je zcela zřetelná myšlenka D.Massey (1993) o tom, že místo je určováno i místy sousedícími. Další je **zákon o společném osudu**, kdy jsou jako jednotné, respektive stejné, vnímány objekty, které podléhají společným událostem. Vzhledem k místu a prostoru je asi nejvýraznějším **zákon uzavřenosti**, podle kterého vnímáme jako celek to, co je uzavřené, respektive ohraničené společnými konturami. Nemusí se jednat ani tak o úplně uzavřené kontury, důležité je, aby zde byly alespoň naznačené. Díky **fenoménu subjektivní kontury** bude objekt vnímán jako uzavřený, i když jeho kontura bude na několika místech přerušena. To navazuje na **zákon dobré křivky**, podle kterého „máme tendenci organizovat podněty do souvislých linií.“ (Plháková, 2003, s.134)

Tyto všechny zákony lze velmi dobře demonstrovat na Potsdamer Platz. Ulice přilehlé k Potsdamer Platz jsou nejen fyzicky poznamenány ruchem a oblíbeností náměstí, ale i ve vnímání je lidé k náměstí připojují – jedná se o parky, ale i o blízkost např.Reichstagu. Za Potsdamer Platz je v dnešní době označováno mnohem větší území než samotné náměstí. Když byla na Potsdamer Platz postavena Zeď, bylo toto území vnímáno spíše/i jako jeden z mnoha hraničních přechodů, i když možná díky své minulosti byl tento fakt více emocionálně zabarven. Stejně tak poté, díky tomu, že na Potsdamer Platz probíhala největší výstavba v Berlíně a v Evropě vůbec, byl celý Berlín označován za staveniště Evropy. I když Potsdamer není úplně uzavřené, díky vnímaným konturám ho vnímáme jako celek.

Důležitou složkou vnímání je rozpoznávání, které vede k pochopení významu percipovaných objektů a k jejich pojmenování. Tato fáze, již kognitivní, může být základem, a často také je, vzniku emocí. Tedy afektivní reakce na vnímanou skutečnost. Respektive na naše interpretace dané skutečnosti. Díky těmto dvěma procesům, poznání a ohodnocení, je místu přiřazena informace skládající se z určité emoce a věcné informace – tedy je vytvořena identita místa, o které D. Massey (1993) hovoří jako o podobné té, kterou mají lidé, pokud takto můžeme chápat její přirovnání „...people have multiple identities, then the same point can be made in relation to places.“ (Massey, 1993,p.65)

Výše uvedené zákonitosti ovšem nejsou to jediné, co ovlivňuje naše hodnocení vnímaných objektů. Neopomenutelnou měrou je toto ovlivňováno individualitou člověka,

² Příkladem tohoto zákonu vnímání je znak Fakulty sociálních studií – Dva obličejové vs. Pohár. Jedná se o Rubinovu figuru

především pak jeho zkušenostmi. Vzhledem k jedinečnosti a individuálnosti kombinací lidských individualit a rozpoznávání má tak místo má mnoho identit.

Kognitivní složce byla doposud věnována většina této práce. Složkou emotivní se zabýval poslední odstavec, který by však mohl být i samostatnou kapitolou. Abychom mohli náš vztah k místu udržovat, je nutné tato místa i navštěvovat. Z toho vyplývá, že k místům si vytváříme postoje.

Zákony vysvětlují, proč určité rysy ve vnímání jsou stejné, i když jedinci vnímají víceméně odlišně. Tedy mohou být inspirací v situaci, kdy se snažíme zhodnotit, jestli je existence místa objektivní nebo subjektivní. Na základě výše popsaných mechanismů se nelze vyjádřit pouze pro jedno. Místo a prostor mají jak subjektivní charakter – který je tvořen na základech individuální percepce a interpretace – tak, jelikož tato percepce má své zákonitosti, má i objektivní charakteristiky, které lze určitým způsobem předvídat.

Místo je tedy emocí a poznáním. Místo je přiváděno v život okamžikem, kdy lidé dle svých emocí jednají a tudíž, vzhledem k místu a na onom místě, vytvářejí sociální síť. Sociální síť díky tomu, že o místě řeknou svým známým, že na onom místě působí určitým, pro ně charakteristickým způsobem a nutí okolí na ně reagovat – vnímat je, interagovat. Že se na místo vracejí.

2.2. Vnímáme okolí – vnímáme místo

Bohužel, lidská psychika není pouze něčím, co nám umožňuje vnímat okolí – místo a prostor – a v tomto prostředí se orientovat. Umožňuje nám toto okolí i nevnímat – respektive přivyknout mu natolik, že ho nevnímáme vědomě. Bohužel, bez ohledu na to, jestli se jedná o prostředí pěkné nebo naopak. Tato habituace nám šetří energii, kterou bychom jinak vynaložili na neustálé prozkoumávání prostoru jako by byl neznámý.

Prostředí, na které jsme si již zvykli, nevěnujeme již takovou pozornost, jako na začátku, kdy pro nás bylo neznáme – kdy jsme ho prozkoumávali. Naše pozornost se ale opět aktivuje v okamžiku, kdy se v prostředí něco změní – na tento objekt se pak zaměří naše pozornost. Může se jednat o fasádu domu, uspořádání laviček parku. Díky tomuto zaměření pozornosti na jeden objekt v okolí, které začneme prozkoumávat, navazujeme znova kontakt s místem jako celkem. Tedy probouzíme se z urbanistického náměšičnictví.

Jelikož je proces vnímání spojen s dalšími psychickými procesy, mimo jiné i s emocionálními a motivačními, znamená to, že díky změnám v prostředí se může měnit – upravovat - vztah jedince k prostředí. Tyto změny mohou být přirozené, mám tím na mysli především změny v prostředí, které jsou nutné, a změny „umělé“, které ani tak nutné nejsou a mají v prostředí spíše kulturně-informační funkci. Většina z těchto změn probíhá jednou za větší časový úsek a jsou předvídatelné, což hraje svou roli – nepředvídatelné a zvláštní změny zaujmou naši pozornost mnohem snáze a na delší dobu. Jedná se především o přestavby zchátralých domů, nové omítky, opravy silnic a revitalizace parků. Tyto změny však neprobíhají nikdy ze dne na den, z okamžiku na okamžik, ale postupně, tedy naše psychika je nevyhodnocuje s takovou naléhavostí, resp. nevěnuje jim pozornost takovou měrou jako změnám rychlým, které proběhnou bez všimnutí si procesu. Změny rychlé jsou především různé reklamní billboardy, které mají většinou svá vyhrazená místa a vzhledem k jejich informační hodnotě a provedení je většinou ani nevnímáme, takže na místa, kde tyto billboardy jsou, si přivykáme a troufám si tvrdit, že vliv těchto změn na naši psychiku – emoce – je spíše negativní.

Zůstává otázkou, jestli díky urbánnímu náměšičnictví nevyhasínají spoje mezi lidmi a místy. Jestli nedochází ke stejnému mechanismu jako je vyhasínání mezi spoji v mozku, když se nepoužívají či používají velmi málo. Vzhledem k tomu, že naše vztahy k místům jsou víceméně založeny na těchto strukturách, k vyhasínání dochází.

To, že na něco není zaměřena naše pozornost – tedy i naše vědomí, neznamená to, že daný objekt nevnímáme. Tento objekt na nás působí sublimálně a může nás tedy ovlivňovat, aniž bychom si toho byli vědomi. Domnívám se, že dobrým příkladem je „genius loci“ – duch místa, kdy se v jednom bodě spojuje historie místa a jeho současnost s architektonickým uspořádáním prostoru.

3. Revitalizace prostoru, vytvoření místa.

Tedy, jak je patrné, pro jedince hraje v rozlišení místa a prostoru - osobního a neosobního – roli především psychika, jeho individualita a zkušenosti v kombinaci s aktuálně prožívaným. Toto vnímání, vzhledem k jeho zákonům a znalosti ovlivnitelnosti lidské psychiky, lze určitým způsobem korigovat; resp. znalosti těchto proměnných můžeme využít při stavbě místa, po kterém chceme, aby na jednotlivce působilo určitým způsobem.³

Ve výstavbě nového místa ovšem nelze brát v úvahu pouze to, co by „bylo pěkné“ pro lidskou psychiku, ale musí se skloubit požadavky na výdělečnost, užitečnost projektu. Je nutné skloubit požadavky investorů, místa, na kterém bude projekt stát, včetně jeho správy – města a městské části. Respektive je využíváno účelově jen něco.

Ze země Nikoho, z Potsdamer Platz, které bylo totálně zničené a mělo spíše charakter prostoru, tedy oblasti, ke které nemělo příliš mnoho lidí specifický vztah, bylo úkolem vytvořit místo. Tedy bylo nutné poskytnout lidem možnost vytvoření vztahu a navázání na přerušenu minulost. Bylo potřeba navrátit Potsdamer Platz zpět do povědomí obyvatel Berlína a tedy i zapojit ho do sociálních sítí. Možná lze tuto snahu označit za snahu o dokonalé místo. Je ovšem otázkou: lze něco takového vytvořit?

3.1. Vyčlenění z prostoru

Aby byla oblast místem, ale i prostorem, je vhodné, aby celá tato oblast byla „bohatá“ na vjemy a zaujala. Čím rychleji a dokonaleji zaujme, tím specifičtější budou mentální reprezentace tohoto místa a tím silnější bude zřejmě i vztah k místu.

Jedná se především o to, zaujmout strukturou, která je členitá; která bude nutit k prozkoumání, která povede k zaujetí nějakého postoje k dané struktuře. Na Potsdamer Platz se jedná o struktury, jak vertikální tak i horizontální, které jsou méně tradiční. Neznamená to všem, že tyto struktury budou nepřehledné, spleť. Naopak, členění, které bude do určité míry předvídatelné resp. lehko zapamatovatelné a které bude dávat smysl a v němž se nebude těžké orientovat, bude vhodné členění. Se strukturami souvisí i tvary. Ty na Postupimském náměstí nejsou sice něco, co nelze vidět někde jinde, ale pořád se jedná o nevšední tvary. Jedná se především o budovu Deutsche Bahn, která je vpředu vypouklá, dole širší a směrem nahoru se rozšiřuje, takže její profil tvoří nedokončený trojúhelník. Naopak Deimler-Benz sestává z pravouhlých formací poskládaných různě na sebe. Nejdominantnější na celém náměstí je však objekt SONY-Center, který tvoří „Plaza“ na Postupimském náměstí (místo v prostoru), které se skládá z několika budov, nad kterými je napnutá plachta ve tvaru stanu, kterou Berličané nazývají hovorově „deštník“⁴ (Komet MA-Service, 2002). 3D kino na Postupimském náměstí má tvar průhledné koule, která má připodobňovat měsíc, který se zřítíl z oblohy. Do dalšího kina lze nahlédnout studní. (www.berlinem.cz)

Dále lze zaujmout barvami, respektive povrchem. Na Potsdamer Platz byly instalovány tzv. chytré omítky, které fungují jako velké promítací plátno a mohou se tedy měnit – mohou na ně být promítána umělecká díla, ale například i aktuální dění ve světě či

³ Nemám na mysli ovšem „zneužití“ této myšlenky, které vedlo k utvoření proudu architektonického determinismu, který na tyto prvky spoléhal příliš slepě a nebral v úvahu lidskou individualitu.

⁴ Na čemž je vidět, že k místu mají vztah – mj. dávají objektům „své“ názvy, které jim připadají výstižnější či vtipné.

reklamy, kterým se v dnešním světě nevyhneme. Již zmiňovaný deštník, na který jsou promítány barvy a tím celý září jako duha.

Na Potsdamer Platz zaujímají i technologie, které jsou zde použity. Je patrné, že technologie použité na tomto místě se běžně nevyskytují. Při vytváření vztahu k místu hraje i toto svou důležitou úlohu.

3.2. Vytvoření místa

Je ovšem jasné, že prosté nakupení výše uvedeného, určitých pravidel v určité oblasti, k vytvoření místa nestačí. Prosté nakupení nevytvoří ono „genius loci“ - duch místa, který je propojením minulosti s budoucností skrze současnost.

O tomto propojení, respektive o charakteristikách dobré revitalizace města hovoří P. Hurník (2007) v knize „10“. Nejvýstižnějším je asi vrstvení, které v jeho pojetí znamená stavění a přetváření města, kdy se součástí zážitku stává i čas. Ve své podstatě to znamená nebourání a použití všeho, co se použít dá, jako součást výsledné kompozice (Hurník, 2007). Na Potsdamer Platz toto bohužel nebylo možné splnit doslova, ale určitý pokus zde byl. Jednalo se především o zachování strážních věží, které byly součástí pohraničního pásma a jako určité navázání se dá chápat i pojmoutí Potsdamer Platz jako centra zábavy a rušné křižovatky, kterým bylo i v minulosti.

Dalším fenoménem utvářejícím město, o kterém P.Hurník (2007) hovoří, je těsnost. Těsnost taková, jakou si ji jen dokážeme představit. Těsnost dává městu možnost soukromí. V těsném místě je všude blízko a těsnost rozšiřuje možnost volby díky tomu, že zvětšuje sumu nabídek na jednom místě (Hurník, 2007). Především ale – na těsném prostoru jsou lidé, kteří pak vytvářejí sociální síť a tedy i místo v prostoru.

Město je také atraktivita, atraktivita, která svádí, která láká. Tuto atraktivitu nelze dle Hurníka (2007) vytvořit kdekoliv. „Je nutné posilovat atraktivitu tam, kde už existuje“. (Hurník, 2007, s.2). Potsdamer Platz má atraktivní polohu v centru Berlína, který je součástí Německa, je na atraktivním místě spojujícím mnoho míst.⁵

„Porozumění pěti znakům evropského města, vrstvení, ušpinění, soukromí, atraktivitě a těsnosti umožňuje pochopit město (také v jeho definicích prostorových, funkčních a právních). Umožňuje se chovat způsobem, který nazýváme „obnova města“ (Také vrstvení dovnitř)“

(Hurník, 2007, s.2)

4. Závěr

Možná, že kombinací výše uvedeného lze vytvořit téměř dokonalé místo v prostoru, které bude protkané sociálními sítěmi, každý k němu bude mít vztah, bude to místo s identitou. Možná, že lze vytvořit prostor, který se bude členit na nekonečně mnoho dokonalých míst. Možná také ne.

Tak, jako je štěstí to, co za něj považujeme, je i dokonalé místo pouze ta oblast, kterou takto pojmem. Jak jsem výše uvedla, ve vnímání hraje roli i osobnost a historie jedince, tedy lze možná vytvořit místo, které bude lákat, bude vnímáno apod., ale konečné slovo zůstává na jedinci, který rozhodne, jestli k oblasti zaujme vztah.

Dobrym příkladem je město Brasília, které mělo velké ambice stát se dokonalým městem. Jak se ale později ukázalo, nebylo tomu tak. Mrtvé ulice a žádný veřejný prostor připomínaly spíše město duchů. Oprávněná kritika celkové koncepce města přinesla dokonce pojem „brasilismus“, označující město, které je pouhým prostorem. (Bauman in Burjanek, 2008). Zcela opačně je na tom stará Pařížská čtvrť Belleville, která, ač pro život příliš nevyhovující a rozhodně nenabízející podmínky dokonalého místa pro bydlení, byla

⁵ I zde lze vidět dialektiku místa a prostoru, a to konkrétně na utváření atraktivity určité oblasti, Ta je utvářena nejen prostorem „nad ním“, ale i místy v něm a i sousedícími místy – souvislostmi.

uchráněna před zbořením. Místní obyvatelé zde byli zvyklí žít a právě zchátralou Belleville vnímali jako pro ně ideální místo s nezaměnitelnou atmosférou a specifickou identitou.

Stejně tak Berlíňané nakonec přijali nové Potsdamer Platz, i když možná nebylo takové jaké mohlo být, či jak si ho pamatovali. A nelze se jim divit. Jak píše W. Neill a H. Schwedler (2001), při rekonstrukci Potsdamer Platz i celého Berlína narážela tato snaha na pocit domoviny, který musela respektovat, ale zároveň s ním i pracovat. Stejně tak spojení Berlína bylo i Potsdamer Platz spojováním tří milionů lidí, dvou rozdílných měst a vlastně i mentalit a zásadní otázkou bylo, nakolik je pro obyvatele samotné vůbec možné identifikovat se s tímto konceptem. Nehledě na to, že je nyní Berlín charakterizován spíše plánováním než přirozeným organickým růstem (Neill & Schwedler, 2001).

Je dobré vidět, že ani obnova Potsdamer Platz se neudála během jednoho dne, ale jednalo se o proces, který začínal ale jednalo se o proces, který začínal mrtvou zónou, kterou dříve protínala hranice a končí u rušné křižovatky.

Massey (1993) cituje Harveyho „time space and money make the world go round, and us go round (or not) the world“. A nelze jinak než souhlasit.

5. Literatura

(A. Burjanek, osobní sdělení, podzimní semestr 2008)

Berlin (2002) Frechen: Komet MA-Service und Verlagsgesellschaft

Hurník, P. (2007). *10 (Berlin, Brno, Praha, Bratislava, Paris, Wien, Jihlava, Vsetín, Zlín, Roma)*. Česko: s.n.

Massey, D. (1993). Power-geometry and progressive sense of place. In Bird, J., Curtis, B., Putnam, T., Robertson, G., Tockner, L., Eds. *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change*. London: Routledge, p. 59-69

Neill, W.J.V. & Schwedler, H. (2001) *Urban planning and cultural inclusion: lessons from Belfast and Berlin*. Houndmills, New York: Palgrave

Plháková, A. (2003). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia

(L. Sýkora, osobní sdělení, podzimní semestr 2008)

www.berlinem.cz

6. Přílohy

6.1 Historie

Berlín samotný se skládá ze sedmi měst, která ležela okolo (Charlottenburg, Wilmersdorf, Schöneberg, Neukölln, Lichtenberg, Spandau a Köpenick) a

Historie Potsdamer Platz, jako části jednoho z nejvýznamnějších měst Evropy, můžeme datovat od roku 1871, kdy byl král Wilhelm I. jmenován říšským císařem a za hlavní město říše vybral hlavní město Pruska – Berlín. V roce 1879 jsou elektrifikovány první ulice Berlína. Kolem roku 1907 začíná na Potsdamer Platz mohutná výstavba hotelů a lidé začínají čím dál tím víc vnímat toto náměstí jako speciální místo v prostoru Berlína. Již roce 1924 byl Potsdamer Platz natolik zatížen dopravou, patřil k nejzatíženějším místům v Evropě, že na něm byl po americkém vzoru zřízen první semafor v Evropě – pětistranná osm a půl metru vysoká věž s hodinami a plošinou pro dopravního policistu - který ještě ručně semafor řídil. Semafor se stal okamžitě symbolem Potsdamer Platz i Berlína jako dopravní křižovatky.

V roce 1933 začíná pro celý svět, Německo i Potsdamer Platz nová část historie. Hitler je jmenován říšským kancléřem, zastavuje veškeré stavební práce, které na Potsdamer Platz probíhají a jsou naplánované, a rozbíhá svůj projekt přestavby města na hlavní město říše - „Germania“. Válka však „naštěstí“ zastíňuje tento megalomanský projekt a tím pádem možná zachraňuje, prozatím, Berlín jeho dosavadní tvář. To ovšem nevydrží příliš dlouho – 3. února 1945 podléhá Berlín spojeneckým náletům - a s ním i Potsdamer Platz.

V dubnu roku 1945 se začínají psát dějiny Berlína – tedy i Potsdamer Platz, v měřítku opravdu globálním. Sovětské předsunuté oddíly zabírají právě Potsdamer Platz, následuje rozdělení Berlína, demonstrativní nakreslení jednotlivých dělicích linií. Když ani toto nestačí k rozdělení Berlína, sovětská strana uzavře východní Berlín od ostatního zbytku světa, nastává letecké zásobování a přichází čas, který je pro Potsdamer Platz, srdce Berlína, bodnou ranou. Roku 1961 je postavena skrze Postupimské náměstí a i celý Berlín zeď, která odděluje jeho Východní a Západní část - neprodyšně a nekompromisně. Náměstí dostává zcela novou – pro Berličany i celý svět ne zrovna příjemnou identitu a stává se spíše opuštěným Prostorem, ale zároveň i symbolickým Místem. Náměstí chátrá a pustne zatímco je z hlídacích věží na východní straně hlídán každý nepovolený a nepřiměřený pohyb a z vyhlídkových plošin na západě sledováno jako jiný svět – kterým taky je. Potsdamer Platz se stává zemí nikoho – nikdo sem nechodí, patří dvěma různě smýšlejícím částem světa, jejichž rozpory na něj mají vliv. Tentokrát můžeme v rámci místa a prostoru hovořit o hranicích, protože to, jak utvářelo Rusko mentální mapy obyvatelů Berlína a i celého světa – opravdu se jednalo o ostrou hranici nepřírozně rozdělující něco, co vždy patřilo k sobě.

V roce 1989 – po povolení volného průchodu do Západního Berlína a po pádu Zdi – vypadá Potsdamer Platz jako hromada sutí a shluk ruin. Teprve v roce 1994 začíná snaha o obnovení místa a Potsdamer Platz je největším staveništem uvnitř města v Evropě, která stojí přibližně 4 miliardy eur. Největšími investory jsou Daimler Benz, Sony, A&T, ABB, Deutsche Bahn a Land Berlin. V roce 2005 začíná opět tlouct znovu obnovené srdce Berlína. Pohyb lidí ve městě dostává nové (staronové) trajektorie a s nimi začíná i další historie Potsdamer Platz a končí historie dvou starých center bývalých částí rozděleného Berlína, které zůstávají opuštěné.

Zdroj: <http://www.potsdamer-platz.net/>, www.welcomm.de

6.2. Půdorys Potsdamer Platz

Zdroj: http://www.primas.at/upload/Abb2_Potsdamer_Platz.jpg

6.2. „Pro lepší představivost“

Google mapy Potsdamer Platz

<http://maps.google.com/maps?f=q&hl=cs&q=Potsdamer+Platz,+Berl%C3%ADn,+Berlin,+Berl%C3%ADn,+N%C4%9Bmecko&sl=45.336702,21.357422&sspn=30.883523,79.101563&ie=UTF8&cd=1&geocode=FWk6IQMdYxnMAA&ll=52.508568,13.378215&spn=0.01306,0.038624&t=h&z=15>

Masarykova univerzita Brno

Fakulta sociálních studií

PROSTOR NÁMĚSTÍ- MÍSTO SOCIÁLNÍ INTERAKCE

FSS:SOC188 MĚSTO: MÍSTO, PROSTOR, SPOLEČNOST

Vyučující: Doc. RNDr Luděk Sýkora, Ph.D

Pavla Svítková (273935)

10.12. 2008

Úvod

Náměstí byla vždy klíčovým prostředím pro sociální interakci obyvatel celého města. Cílem seminární práce je zhodnotit charakter soudobého náměstí jako prostoru, jenž je součástí většího města. A zároveň také jako dílčího místa, kde se odehrávají rozličné lidské aktivity. V práci sleduji některé změny, které v posledních sto letech na náměstích nastaly a snažím se odhalit jejich příčiny. Dále se také zabývám otázkou významu náměstí pro jedince a společnost. Potřebuje vůbec současný člověk veřejné prostranství? Jakou hodnotu pro něj náměstí představuje? Své poznatky se budu snažit uplatnit na zhodnocení Masarykova náměstí v Pardubicích.

Definice náměstí jako veřejného prostranství

Za nejvhodnější pokládám definici veřejného prostranství českých urbanistů Šilhánkové a Koutného. Nechybí zde totiž sociální dimenze. Veřejné prostranství je totiž nejen otevřený, volně přístupný prostor, ale také místo, kde se setkávají lidé. Místo, kde se odehrává veřejný život.

„Veřejné prostory jsou všechny nezastavěné prostory ve městě, které jsou volně (bezplatně) přístupné všem obyvatelům a návštěvníkům města, buď nepřetržitě nebo s časovým omezením (např. parky zavírané na noc). Základní charakteristikou veřejného prostoru je jeho obyvatelnost spojená s užitností pro obyvatele, tj. musí sloužit obyvatelům města k provozování nejrůznějších činností pohybových (chůze, jízda na kole) a pobytových (sezení, hry).“ (Šilhánková, Koutný 2001:4)

Charakter náměstí

Podle urbanisty Jana Gehla modernistická výstavba neumožňovala život na náměstí.

Modernistické čtvrti jsou charakteristické velkými vzdálenostmi mezi domy, a tím také mezi lidmi, událostmi a funkcemi. Modernizmus pracoval s vymezením jednotlivých funkcí do určitých zón města. Bydlení, práce, odpočinek- vše je oddělené. To přineslo velmi vysoké nároky na dopravu z jedné zóny do druhé. Vznikaly také nehostinné odlidštěné části měst nesoucí s sebou negativní důsledky v sociální oblasti. (Gehl 1996: 45-48)

Byla to rekce na problémy přelidněnosti a znečištění měst na přelomu 19. a 20. století.

Podle Gehla se tak modernistická výstavba zasloužila o zničení náměstí z nově budovaných měst, nepodporovala totiž pěší přepravu a potřebu pobývat venku.

U nás se tímto problémem zabýval například Musil. Výstavba sídlišť zcela zapomněla na občanskou vybavenost a pracovala monofunkčně. Nová náměstí v blízkosti domů budována nebyla.

O zániku veřejných prostranství, píše i Lyn Lofland. Zabývá se pěti kritikami „soukromých měst“. První z nich jsou „velké rezidenční čtvrti“. Jedná se o čtvrti, kde jsou si domy svou výstavbou velmi podobné a jsou ve stejné cenové kategorii. Nachází se zde sice veřejné prostranství, ale nejsou jimi v pravém slova smyslu. Nepotkávají se zde totiž cizí lidé, ale pouze sousedé či spolupracovníci.

„Soukromá města“ jsou dále charakteristická „autorezidencemi“. Často se nacházejí v rámci velkých obytných čtvrtí. Domům v těchto čtvrtích dominuje garáž.

Třetím elementem „soukromých měst“ jsou „ulice pro automobily“. Chůze po takové ulici je nudná, protože chodník je na jedné straně lemován stejnými domy s parkovišti a na druhé straně silnicí. Ulice se také stává nepříjemnou, protože může být pro lidi nebezpečnou. Děti mohou mít problém, dostat se z jedné strany na druhou.

Čtvrtým prvkem jsou podle Lofland „antiparky“. „Antiparky“ představují ty parky, které se tak sice označují, (nákupní parky, průmyslové parky) neslouží ale k odpočinku a relaxaci. Tyto budovy jsou sice obklopeny trávničky a stromy, lidé se tam ale nezdržují a nevzniká tam sociální interakce, typická pro veřejné prostranství.

Poslední charakteristikou „soukromých měst“ jsou „megastavby“. Jsou to obrovské budovy z betonu a skla. Tyto multifunkční komplexy slouží jako kanceláře nebo například obchody. Uvnitř mohou být zajímavé, zvenku však brání vzniku veřejného prostranství, kde se budou lidé rádi scházet. (Lofland 1998:200-205)

Lofland se dále zabývá poklesem významu hodnoty veřejných prostranství. Za příčiny tohoto poklesu považuje antiurbanismus a privatizmus.

Antiurbanismus představuje strach, který mohou lidé z pobytu na náměstí mít. Setkáváme se zde s cizími lidmi. Nikdy nemůžeme přesně vědět, co jsou tito lidé zač a máme k nim omezenou toleranci. Na náměstí se mísí různé kategorie lidí a jakákoliv interakce může mít nepředvídatelné následky. Chceme se například vyhnout opilým lidem, pobudům či různým skupinkám, které se na náměstí scházejí.

Privatizmus Lofland definuje jako posun velkého množství lidských aktivit z veřejného prostranství do soukromí. (Lofland 1998:143) Komunikovat s přáteli nebo například nakupovat můžeme dnes přes internet. Činnosti, které se dříve odehrávaly na náměstí, můžeme dnes provozovat, aniž bychom opustili teplo domova.

Podmínky, které privatismus umožnily, jsou podle Lofland tři. Za prvé jsou to moderní technologie jako telefon, internet, e-mail, doprava nebo nové stavební materiály a techniky. Města se rozrostla a uzavřela zároveň. Práce se separuje od místa bydliště, vznikají monofunkční zóny, mezi kterými nám přepravu umožňuje automobil. Pobyť na náměstí se stává možností, ale ne již nutností.

Privatismus dále umožnily sociálně- psychologické podmínky. Západní kultura připisuje velký význam osobním vztahům, oproti na náměstích se odehrávají vztahům neosobním. O urbanizmu 20. století, jako třetí podmínce vzniku privatismu, jsem se již zmiňovala výše.

Význam a hodnota náměstí pro člověka a společnost

Souhlasím s myšlenkou Lofland, že charakter prostředí má vliv na chování lidí v tomto prostředí. Myslím si, že námi vytvořená místa nás mohou zpětně utvářet a velmi ovlivňovat mezilidské vztahy. Podoba místa má vliv na četnost a kvalitu interakcí a také na komunikaci různých sociálních skupin. Jsou-li tedy venkovní prostory nekvalitní, odehrávají se tam jen nezbytně nutné aktivity. Spěcháme a záměrně se na takovém místě neradi zdržujeme. Naopak materiálně kvalitní místa přitahují více lidských interakcí. Lidi takové místo láká k široké škále volitelných aktivit. Rádi se zastavíme, posadíme. Zdá se, že dokonale naplánované náměstí bude skvělým místem, které budou lidé přirozeně vyhledávat. Víme ale, že na to, zda se lidé na určitém místě cítí dobře a budou tam pobývat, mají vliv i jiné faktory. Představa dokonalého místa je podle mě tedy nemožná, kdo by o oné dokonalosti rozhodoval? Je to značně subjektivní věc.

Přesto jestliže má kvalita náměstí nějaký vliv na chování lidí, považuji za důležité vyslovit ty funkce a hodnoty, které jsou pro společnost přínosné. Náměstí je považováno za místo setkávání, zdroj zážitků a inspirace, fórum pro politickou reprezentaci nebo i za místo sociálního učení a výměny informací.

Náměstí je svou povahou přirozeným místem setkávání. Nebo alespoň ve středověkém městě tomu tak bylo. Výstavba středověkého města směřovala lidi a události na náměstí.

I soudobé náměstí Gehl vnímá jako místo, kde dochází k rozličným lidským aktivitám. Poskytuje nám příležitost mluvit s lidmi a naslouchat jim. Když si domlouvám s nějakým člověkem schůzku, většinou se sejdeme na náměstí. Každý dobře ví, kde se náměstí nachází a jak se tam dostat. Představte si situaci, když přijedete vlakem na návštěvu do cizího města. Buď na vás hostitelé čekají na nádraží nebo se obyčejně sejdete na náměstí. Myslím, že je to ideální. Navigace na často neznámější místo ve městě není složitá a v okolí se nachází

restaurace a kavárny. Setkáním s přáteli, známými i zcela cizími lidmi se prostor náměstí stává místem.

Nic není lepším zdrojem zážitků a inspirace než místo, kde se potkávají lidé. Gehl zdůrazňuje nepředvídatelnost, spontánnost a neplánovanost méně intenzivní formy kontaktů. Prostředí, kde se pohybují lidé mezi lidmi, nabízí bohatost smyslových změn. Živá města, v nichž jsou lidé v kontaktu s druhými, jsou vždy podnětná a bohatá na zážitky. (Gehl 1996:21-23)

Když se procházím po náměstí, inspirují mě nejen části hovorů kolemjdoucích, které zaslechnu nebo třeba různorodí lidé posedávající na lavičkách. Sleduji i budovy kolem. Někdy se jen tak zastavím a obdivuji architekturu historických staveb nebo se naopak pozastavím nad jejich nevkusem. Probouzí to moji fantazii a zvědavost. V té chvíli se pro mě prostor náměstí, ten prostor, který mě dělí od místa, kam se chci dostat, prostor, který chci co nejrychleji projít, v té chvíli se prostor stává místem se svoji atmosférou a s lidmi a budovami, kteří ji tvoří. Také pocit vzájemnosti a jednoty se svými spoluobčany, který můžete mít například při festivalu nebo na trzích mění neosobní prostor v místo sociální interakce.

Náměstí je také místem, kde i menšinové skupiny mohou vyjádřit svůj názor. Právě náměstí se v minulosti často stávalo místem, kde se vyjadřoval nesouhlas a kde se měnily dějiny. Toto místo tak pro společnost získalo i politickou funkci. Na náměstí se lidé scházeli k různým protestům, demonstracím i oslavám. I dnes politické strany využívají prostor náměstí jako místo své předvolební kampaně.

Potkávání jiných lidí pro nás znamená získávání nových informací. V této souvislosti si vybavím postavu trubače, který měl za úkol vyhlásit na náměstí nebo návsi novou vyhlášku. Často právě na ulici nebo na náměstí se dovíme od svých spoluobčanů zajímavé detaily o aktuálních otázkách města nebo země. I různé informační kampaně směřují svoje kroky na náměstí, protože právě tam jsou lidé zvyklí přijímat nové informace.

Pozorováním druhých lidí se sociálně učíme. Gehl ve čtvrtích v Dánsku prováděl výzkumy souvislosti prostoru se sociálním učením dětí, které je založeno na přímém pozorování druhých. Došel k závěru, že děti si hrají na ulici, kde se pohybují lidé, raději než na oploceném hřišti za domem.

Pro dobře socializovaného člověka je interakce s druhými a jejich pozorování základním předpokladem. Učíme se, jak reagovat na různorodé stimuly a chování ostatních, cizích lidí a tím se naše jednání stává předvídatelné a tedy bezpečné. Sociální učení pokládám za jednu z nejdůležitějších funkcí náměstí a veřejného prostoru.

Masarykovo náměstí v Pardubicích

Pardubické Masarykovo náměstí osobně za náměstí vůbec nepovažuji. Nesplňuje moje kritéria, která má náměstí mít. Můžeme a musíme ho sice za náměstí prohlásit, nicméně za náměstí nízké kvality. Svou strukturou a také strukturou okolního prostředí zcela odrazuje lidi, aby se zde zdrželi. Potvrzuje tak moji myšlenku, že největší vliv na aktivity lidí má materiální kvalita místa.

Prvním bodem, jímž bych se chtěla zabývat, je dopravní tepna, vedoucí skrze tento prostor. Prostor náměstí je tak rozdělen na dvě různá místa. Jedno je tam, kde zrovna stojím, a to druhé „tam na protější straně“. Je to tedy hlavně tranzitní prostor. Většina aktivit zde uskutečňovaných je co nejrychlejší pohyb skrze náměstí bez vůle se zastavit. Nebo také vynucené postávání na autobusové zastávce. Výfukové plyny z projíždějících aut kvalitě náměstí nepřidávají.

V listopadu 2008 byla na Masarykově náměstí dokončena výstavba multifunkčního komplexu. Od samotného počátku se projekt potýkal s mnoha komplikacemi. V jednom z návrhů bylo zakomponováno řešení husté dopravy po náměstí prostřednictvím podzemní linky, která by tak výrazně ovlivnila podobu náměstí. Působilo by více celistvě a umožněna by byla i pěší a cyklistická přeprava. Tento návrh nakonec nebyl schválen, a tak je i nadále Masarykovo náměstí pro chodce spíše nebezpečné a neatraktivní. Občané města si ale

petičním hnutím vydobyli zachování přístupové lávky k nákupnímu centru, která měla být původně stržena. Nad skutečnou funkčností lávky mám jisté pochybnosti, nicméně mě těší fakt, že o záležitostech města mohou rozhodovat i samotní občané.

Multifunkční komplex také zcela ovlivnil charakter současného Masarykova náměstí.

Všechny volitelné aktivity se přesunuly dovnitř do prostoru megabudovy. Zvenku je stavba nezajímavá a chladná. Jsou tam sice vysázeny stromky a také umístěny lavičky, nikdo tuto možnost posezení ale nevyužívá. Z jedné strany náměstí obklopuje betonový obr nákupního centra, z druhé pak skleněná budova pojišťovny, která nezapadá do celkové koncepce okolních staveb. Máme tak nevábny výhled, navíc uprostřed rušený silnicí. Vznikl tam veřejný prostor, ne však místo sociální interakce. Lidé se zde dobrovolně nesetkávají a nezdržují se zde déle, než je nutné.

Navíc multifunkční stavba ještě více zhoršila špatnou dopravní situaci v centru města, automaticky generuje další dopravu. Zákazníci luxusních obchodů jistě nepojedou nakupovat trolejbusem. Nárůst automobilů způsobuje také zásobování prodejen.

Výstavbu obchodního centra přímo v centru Pardubic považuji za nešťastnou. Masarykovo náměstí tak bylo zcela zlikvidováno a vznikla zde jen ulice. Původní zeleň byla vykáčena a nahrazena byla zcela nedostatečně a v menším množství, než bylo původně deklarováno. Spíše bych souhlasila s výstavbou zeleného pásu, kde by se nacházely menší obchody a kavárny a uprostřed by byl situován park. Tento koncept bohužel přes pardubické radní neprošel a hlavní architekt byl odvolán. Místo toho se prostor v centru města prodal izraelskému investorovi za cenu dvanáctkrát nižší, než je cena tržní.

Stavba obchodního paláce mezi obyvateli města Pardubic stále vyvolává nové diskuse a jen čas prověří, jaké důsledky tato výstavba centru města přinese. Podle mého názoru ale Masarykovo náměstí nedosahuje kvality veřejného prostranství, sloužící lidem. Spíše podporuje zónování prostoru a odrazuje lidi k setrvávání na tomto místě.

Tím bych také bych chtěla znovu zdůraznit, jak je pro místo důležitá jeho struktura i situování ve strukturovaném prostoru.

Závěr

Charakter veřejného prostranství v posledních sto letech dostoupil mnoha změn. Na podobu dnešního veřejného prostoru měla vliv zejména modernistická výstavba 20. století. Dalším prvkem, který se významně podílel na proměně veřejného prostranství, je automobilová doprava a rostoucí mobilita obyvatel. Změnu života na veřejných prostranstvích dále způsobil

rozvoj moderních technologií, které umožňují lidem komunikovat, aniž by museli opustit domov. Přesto si ale myslím, že člověk i nadále náměstí potřebuje. Kritika současného urbanizmu podle Lyn H. Lofland ukázala, že podoba veřejného prostoru má vliv na sociální interakci lidí. Úpadek veřejného prostranství tak způsobuje i úpadek sociálního života tohoto prostranství. Fakt, že člověk má možnost volby, zda na náměstí stráví nějaký delší čas, poukazuje na důležitost kvality a vzhledu náměstí. Nicméně kvalita veřejného prostoru není jediným determinantem jeho míry aktivit. Oceňuji investici do oprav náměstí v Pardubicích. V době komunistického režimu náměstí nebyla udržována a chátrala. Život byl orientovaný do soukromí a lidé neměli důvod starat se o procesy v okolí. Někde se projekt rekonstrukce náměstí setkal s úspěchem, na některých místech však vidím spíše zhoršení oproti původnímu stavu. Například na Masarykově náměstí snadno nacházím většinu záporných kvalit, které mají podíl na úpadku veřejného prostranství.

Z funkcí, které náměstí pro člověka plní, považuji za nejdůležitější místo sociálního učení. Náměstí je také důležitým zdrojem informací. Setkávají se zde lidé a kde se pohybují lidé, tam nacházíme také inspiraci a nové zážitky.

Závěrem bych chtěla říci, že prostor náměstí pro mě nikdy nezůstane jen obyčejným prostorem v kontextu města. Interakcí lidí a jejich samotným pobytem se náměstí stává místem. Prostor, který obývají, zaplňují lidé nikdy nemůže být jen prostorem bez vztahu a hodnoty. Svoji přítomností vytvářím s určitým prostorem pouto, i když si to ani nemusím uvědomovat. Mohu sice náměstí chápat jako prostor, který je diferencován do dílčích míst (lavičky, autobusová zastávka, stánek s občerstvením a tak podobně), osobně náměstí ale podvědomě vnímám spíše jako součást rozsáhlejšího celku, která má pro mě určitý význam.

Použitá literatura

Gehl, J. 2000. *Život mezi budovami*. Brno: ERA

Gehl, J. & Gemzøe. L. 1996. *Public spaces – Public life*. Copenhagen: The Danish Architectural Press.

Lofland, H. L. 1998. *The Public Realm. Exploring the city's quintessential social territory*. New York: Aldine de Gruyter.

Musil, J., Horská, P., Naur, E. 2002. *Zrod velkoměsta*. Praha – Litomyšl: Paseka.

Šilhánková, V., Koutný, J. 2001. *Metodika veřejných prostorů města Brna*, materiál zpracovaný pro Útvar hlavního architekta Magistrátu města Brna

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

KATEDRA SOCIOLOGIE

seminární práce

„Vilová čtvrť jako místo v prostoru a prostor v místě“

FSS:SOC188 MĚSTO: MÍSTO, PROSTOR, SPOLEČNOST

Vypracovala: Lenka Linhartová, UČO: 274215

Obsah

Místo v prostoru, prostor v místě	3
Vilová čtvrť na začátku minulého století.....	3
Mění se společnost- mění se prostor i místo	4
Čtvrť jako součást Tábora z perspektivy teorií města.....	5
Konkrétní místo v prostoru, konkrétní prostor v místě.....	8
Fotogalerie	10
Literatura, zdroje	12

Zdroj: OLYMPUS IMAGING CORP., (pořízeno 16. 6. 2007)

Místo v prostoru, prostor v místě

Na každou lokalitu (může jít jak o města, ale tak i o dům nebo celou zemi) lze nahlížet několika způsoby. Může být chápána jako místo, které má své konkrétní rozložení v prostoru. Je jakýmsi dílkem ve skládance celku. A nebo je možné vidět onu lokalitu jako prostor, který je obsažen v určitém místě, je vnitřně diferenciováný, sám je tvořen částmi, které dohromady dávají celek. Je ale možné použít pouze jeden z těchto pohledů k popisu? Místo je budované specifickým schématem vzájemných vztahů, které společně vyjadřují konkrétní celek. Ovšem tyto vztahy jsou často vytvářeny mimo místo samotné. Dochází k integraci globálního a lokálního. (Massey, 1993)

Jaké je místo uvnitř, je i do značné míry ovlivněné tím, jednoduše řečeno, co se děje „venku“ (tedy v prostoru) a jaké místo v prostoru zkoumaná lokalita zaujímá. K popisu lokality tedy není možné použít tyto dva pohledy odděleně. Jelikož jeden je ovlivněn druhým a naopak.

Pohled „místa v prostoru“ a „prostoru v místě“ bych chtěla aplikovat na Vilovou čtvrť v Táboře. V rámci těchto perspektiv bych se zabývala také určitými změnami v čase, jež proběhly ve Vilové čtvrti jako v místě i prostoru (srovnání čtvrti na začátku minulého století v době jejího vzniku a současné podoby této oblasti). V další části této práce se pokusím na Vilovou čtvrť nahlédnout z hledisek několika vybraných přístupů k městu a na závěr bych ráda položila otázku zda umístění Vilové čtvrti právě v konkrétním místě- Táboře, ovlivnilo její další vývoj.

Vilová čtvrť je jednou z mnoha částí města Tábora.¹ Vyznačuje se koncentrací jak honosných sídel (výstavních vil) z počátku minulého století, tak rodinných domů a dvojdomků, činžovních domů vystavěných v pozdějších letech a je zde např. i panelová bytovka.

Vilová čtvrť na začátku minulého století

Pro počátek 20. století je charakteristická vysoká urbanizace, která probíhá v globálním měřítku. Růst měst má na svědomí i vyšší míra imigrace obyvatel z oblastí mimo město. Je třeba ale rozlišovat mezi velkoměsty a městy malými (což si vědci zabývající se touto oblastí začínají na začátku minulého století uvědomovat). Teorie města, které se začínají díky rozmachu tohoto fenoménu objevovat, lze jen okrajově přenést na města mnohem menší než např. Chicago nebo Londýn (Giddens, 1999)

¹ Pro lepší představu je na str. 10 vložena mapa Tábora (Map.1), červeně je označena Vilová čtvrť.

Výstavba Vilová čtvrti započala právě na začátku 20. století v těsné blízkosti historického centra Tábora jako luxusní sídelní lokalita. Byla prakticky vystavěna na zelené louce a tvořily ji honosné domy často se zdobnými prvky (působící mnohdy okázalým dojmem).² Místu, které bylo doposud nezastavěno se říkalo „Podhradí“³ (a stále ještě toto označení od místních obyvatel můžete občas zaslechnout). V roce 1902 bylo v prostoru Podhradí vystavěno výstaviště pro Jihočeskou krajinskou výstavu⁴ a za několik let se zde začalo s výstavbou Vilové čtvrti. Čtvrť byla určena ryze pro účely bydlení, do výstavby investovali samozřejmě vyšší vrstvy, které si mohly luxus dovolit. Z hlediska pohledu „místo v prostoru“ se tak výstavbou této lokality zaplnil do té doby nezastavěný prostor, který byl strategicky výhodný. Nacházel se blízko zón obchodu a řízení města, kultury, vzdělání (zkrátka centra). A naopak byl vzdálen od zón průmyslu. Skrze čtvrť vedl (a dodnes vede) hlavní dopravní tah na Týn nad Vltavou a Bechyni. Z jihu ji obtéká řeka Lužnice, za kterou je lesopark Pintovka. Ovšem na druhou stranu se nedaleko nacházela část známá jako „Koželuhy“⁵ (jak z názvu vyplývá, jednalo se o chudší část města, kde byly koželužské dílny).

Měnící se společnost- měnící se prostor i místo

V průběhu 20. století měnící se společnost má samozřejmě vliv i na město Tábor a tím pádem i na Vilovou čtvrť v něm. Rostoucí urbanizace, rozvoj průmyslu, služeb, komunikace, s tím spojená výstavba nových objektů a přestavba těch starých, to vše působí na umístění v prostoru i na prostor v místě.

S dalším zvyšováním počtu obyvatel se město Tábor začalo rozrůstat i po geografické stránce. Přilehlé vesnice se suburbanizací stále více přibližovaly k městu. Začala výstavba nových sídelních lokalit (sídlíšť) a Vilová čtvrť začala ztrácet na svém výsadním postavení – lokalita pro vyšší vrstvy. Místo dříve určené pro „společenskou smetánku“ se stává přístupnější střední třídě a do určité části se stěhuje i nižší třída. Na nezastavěných plochách se staví rodinné domy a dvojdomky, činžovní domy s byty, do nichž se stěhují noví obyvatelé s různým socioekonomickým statusem.

Původní účel lokality bydlení zůstává, ale objevují se i účely, potřeby nové (popř. více potřebné v této oblasti než dřív). Služby. Právě ona příchozí střední vrstva si v přízemí svých

² Pohled Vilové čtvrti z jihozápadu si je možno prohlédnout na obr.1 (str. 10).

³Tato nezastavěná plocha je dobře patrná na obr.2 (str. 11).

⁴ Fotografii z tohoto období naleznete na obr.3 (str. 11).

⁵ Na Map.1 (str.10) jsou označeny černou barvou.

domků otevírá obchody, penziony, kadeřnictví, potraviny, pojišťovací agentury, opravný automobilů, restaurace etc. Z Vilové čtvrti jako luxusní sídelní lokality budované na počátku minulého století se stává „běžná“ sídelní lokalita, kde žijí lidé ze všech sociálních vrstev, doplněná o soukromou sféru drobného podnikání.

V prostoru zaujímá stále strategičtější místo. Město roste a čtvrť je tak stále blíže centru.⁶

Tovární haly, provozy, sklady a všechny další objekty patřící k průmyslové výrobě se nacházejí na opačné straně města, vytváří svou vlastní zónu. Čtvrť je tedy klidnou lokalitou, ze které máte blízko nejen do centra, ale také do přírody.

Avšak stále se nedaleko čtvrti nachází již výše zmíněná část- Koželuhy. Ta se s měnícím městem a společností také proměnila. Žijí zde lidé s rozdílnými socioekonomickými statusy, ale i názory a hodnotami. Jedná se o místo, které je známo v Táboře svou vyšší kriminalitou, napětím mezi obyvateli a jejich neporozuměním si. Ovšem nesmíme z tohoto popisu získat představu, že pouze tato oblast města je problémová. Jen můžeme spatřit značnou kontrastovost mezi Vilovou čtvrtí a touto oblastí. A také si můžeme položit otázku, proč je v bývalých Koželuzích více střetů, problémů, než ve Vilové čtvrti, kde se de facto také setkávají různé socioekonomické statusy (jak bylo již řečeno- stěhováním středních a nižších vrstev)? Odpověď se pokusím (alespoň částečně) najít v další části této seminární práce.

S měnící se společností, se vznikem nových potřeb, nových nároků, se měnilo jak vnitřní uspořádání lokality, tak její zasazení v prostoru celého města. Probíhaly zde změny sociální i ekonomické.

Čtvrť jako součást Tábora z perspektivy teorií města

Existuje mnoho teorií, které se vypořádávají s tím, jak k fenoménu jakým je město, přistupovat. Ovšem jak jsem již zmínila výše, teorie města byly koncipovány ve velkoměstech a pro velkoměsta, kterým Tábor nemůže v žádném případě konkurovat. Jak svou velikostí, počtem obyvatel, tak i samotnou strukturou. Ale i přesto bych se pokusila alespoň částečně (a velmi zjednodušeně) některé vybrané teorie aplikovat na město Tábor a Vilovou čtvrť. Ráda bych zde zmínila přístup sociálně- ekologický (Chicago), přístup neoklasické ekonomické teorie a institucionální.

⁶Když půjdete pěšky, jste v centru za desetim minut.

Sociálně-ekologický přístup se váže k velkoměstu Chicagu (konceptu ekologie města) a promítají se do něj myšlenky sociálního darwinismu- boje o přežití, přirozeného výběru. Uspořádání společnosti, potažmo města, je tak viděno jako výslednice mechanismu evoluce. Jak je město rozčleněno, kde se koncentrují určité sociální skupiny, subkultury, vrstvy, je vysvětlováno pomocí přirozenosti (přirozenosti výběru). Oblasti jak koncentrace nebo i segregace těchto skupin jsou brány jako přirozené. (Sýkora, 1993) Burgess (1925) vytvořil model dynamiky expanze města. Model je tvořen soustřednými kruhy, kde každý z kruhů představuje určitou zónu. Mezi těmito zónami probíhají procesy invaze a sukcese. Při použití tohoto konceptu je nutné vzít v úvahu, „... že Burgess zcela vědomě modeloval specifické město ve specifickém období (Chicago ve dvacátých letech)...“ (Sýkora, 1993, 66) a že „... svůj model nepovažoval za nic více než právě za specificky místně a časově podmíněnou generalizaci.“(Sýkora, 1993, 71)

Vezmeme-li si město Tábor, přiřadila bych ho spíše k modelu mnoha jader (Haras a Ulman, 1945 in Sýkora 1993). Ty tvoří soustředné kruhy, každé z jader má nějaký svůj speciální účel. A Vilovou čtvrť bych tedy zařadila mezi jádra specializovaná především na bydlení. I když v současné době se zde rozrůstá i funkce podnikání (především pensiony a restaurační zařízení).

Neoklasická ekonomická teorie čerpá z ekonomické analýzy (příznačná je snaha o exaktnost a empiričnost), z předpokladu, že ekonomika i celá společnost je formována preferencemi a potřebami individuí, které onu společnost tvoří. Mezi jedincem („aktérem“) a prostředím, kterého je součástí, existuje korelace. Základem této teorie je trh s pozemky a nemovitostmi. Jedinec (obyvatel města) je tedy buď kupec, nebo prodávající. Je zde snaha o maximalizaci užítku.(Alonso, 1964 in Sýkora 1993) Celá plocha města, na které se s pozemky obchoduje, je považována za homogenní. V tomto konceptu jsou pomíjena legislativní, plánovací pravidla, fyzické struktury vniklé v historii města. Vzdálenosti a podmínky (služby, poplatky, daně,...) jsou stejné, obchody a pracovní příležitosti se nacházejí jen v centru. Upouští se od jakékoli sociální diferenciaci, ať už společnosti, tak sociálních vztahů. (Sýkora, 1993) Souhrnně řečeno: „Trh s pozemky je naprosto volný.“ (Alonso, 1964, 18 in Sýkora, 1993) Kupující bere při nákupu pozemku v úvahu dvě zásadní kritéria: „(1) jak velký pozemek koupí a (2) v jaké vzdálenosti od centra se usadí.“ (Sýkora, 1993, 71) Dvě důležité proměnné, které jsou sledované při obchodu s nemovitostmi, se týkají ceny půdy, nemovitosti, a její vzdálenosti od

centra. Zároveň zde existuje snaha o uspokojení kupujícího a rozhodnutí o koupi je podmíněno výší příjmu. A také preferencemi, které jsou ale značně ovlivněny vnějšími vlivy. (Sýkora, 1993)

Vilová čtvrť byla luxusní lokalitou, která v době své výstavby zaujímala místo spíše na okraji města (suburbanizace). Podle neoklasické ekonomické teorie jedinci s vyššími příjmy („ekonomicky silnější jednotlivci“) preferují koupi pozemků více v suburbáních oblastech. Což se zde dělo.

Institucionální přístup zdůrazňuje, že na strukturu města (sociální, ekonomickou, prostorovou) mají vliv i faktory společenské a institucionální. Tento přístup je jakousi kritikou zde již zmíněných dvou konceptů (sociálně- ekologický, neoklasická ekonomická teorie), věnuje se konfliktům, které ve městech vznikají mezi jednotlivými skupinami a které předchozí koncepty opomíjely (ty předpokládaly spíše sociální harmonii). Zaměřuje se na to, jaký vliv má moc, její rozdělení, konflikty, jenž z tohoto rozdělení vznikají, na uspořádání struktur ve městě (struktur sociálních a prostorových). (Sýkora, 1993) Koncept tzv. *bytových tříd* (Rex, Moore, 1967 in Sýkora, 1993) rozděluje obyvatele města podle jejich přístupu k bydlení. Možnosti přístupu ovlivňují jak ekonomické prostředky jedinců, jejich zaměstnání (dohromady ještě spolu s dosaženým vzděláním tvoří tyto atributy socioekonomický status), tak i etnicita (souhrn „... faktorů kulturních, rasových, teritoriálních a jazykových ...“ (Jandourek, 2001, 76)) a v neposlední řadě i mechanismy přidělování bydlení. Bytové třídy jsou chápány jako příčiny sociální stratifikace, což vyvolalo nesouhlas. (Sýkora, 1993) Institucionální přístup se zabývá také otázkami „*Kdo dostává nedostatkové zdroje? Kdo rozhoduje, jak tyto zdroje rozdělovat? Kdo rozhoduje, kdo rozhoduje?*“ (Pahl 1975, 185 in Sýkora, 1993)

Pojďme se nyní vrátit k otázce, kterou jsem položila v rámci pohledu na Vilovou čtvrť a Koželuhu. Otázka zněla: Proč je v bývalých Koželuzích více střetů, problémů, než ve Vilové čtvrti, kde se de facto také setkávají různé socioekonomické statusy?

V každé ze zmíněných lokalit žije pohromadě několik skupin, ale rozdílů mezi skupinami ve Vilové čtvrti jsou odlišné od rozdílů mezi skupinami v bývalých Koželuzích. V Koželuzích žijí vedle sebe jak lidé s různým socioekonomickým statutem, tak s různou etnicitou (romská menšina). Rozdílů se objevují i v objemu a struktuře kapitálu kulturního a symbolického. Ve vilové čtvrti obyvatele odlišuje pouze socioekonomický status, kulturní a symbolický kapitál tamějších obyvatel má podobnou strukturu. V Koželuzích je také jiná nabídka bydlení než ta,

kteřou lze najít ve Vilové čtvrti. I když se do Vilové čtvrti začala postupně dostávat skupina jedinců s nižším socioekonomickým statusem, než jakým doposud disponovali původní obyvatelé, pořád cena místních pozemků vyžadovala poměrně vysoké finanční prostředky a podle konceptu bytových tříd i stabilní zaměstnání atd. Prostředky na bydlení ve Vilové čtvrti jsou vyšší, než jaké mají k dispozici lidé, kteří získali bydlení v Koželuzích. I bytové rozdělení dle zmíněných faktorů stratifikovalo tyto dvě lokality.

V Koželuzích se vůči silně zastoupené romské menšině objevují předsudky a dá se hovořit i o rasismu. Na vztahy mezi etnickými skupinami a na konflikty, které se vytváří, působí také tzv. *Thomasův teorém*, který říká, že jestliže je nějaká situace definovaná lidmi jako reálná, tak se potom také tato situace stává reálnou ve svých důsledcích. (Merton, 2007) Vzniká začarovaný kruh, v němž se na romské etnikum pohlíží s určitými předsudky, a to má za následek další utvrzování v platnosti těchto předsudků. Východiskem z této na první pohled neřešitelné situace může být, jak píše Merton (2007), změna původní definice, která je ale velmi často silně zakořeněná ve společnosti, a změna institucionální.

Konkrétní místo v prostoru, konkrétní prostor v místě

Místo a prostor spolu do značné míry korelují, jsou na sobě závislé. Není možná perspektiva místa, aniž by byl brán v úvahu prostor, ve kterém místo zaujímá polohu. A zároveň nejde vidět prostor, u kterého jsme abstrahovali od míst, která ho tvoří. Globální faktory prostupují do lokálního prostoru a ovlivňují jej. Změny, které se dějí v konkrétním místě mají své počátky mimo ono místo, v prostoru. Ale prostor můžeme brát opět jako místo v prostoru jiném atd.

Změny, jež se staly ve Vilové čtvrti, byly ovlivněny změnami, kterými procházelo celé město Tábor. Ale hnacím motorem dění v Táboře byly faktory v celé české společnosti. A česká společnost je jen částí Evropy a Evropa je jen jeden ze sedmi světadílů Země.

Jestliže tedy pomyslný zoom nastavíme na Vilovou čtvrť, uvidíme ji jako prostor, který se skládá z vil, rodinných domků, činžovních domů, bytovky, z obyvatel s rozdílným socioekonomickým statusem, a zároveň ji musíme vidět jako místo v prostoru, které v něm má speciální funkci obytné zóny situované blízko centra a v dostatečné vzdálenosti od průmyslové oblasti, což jej činí žádanou lokalitou pro bydlení.

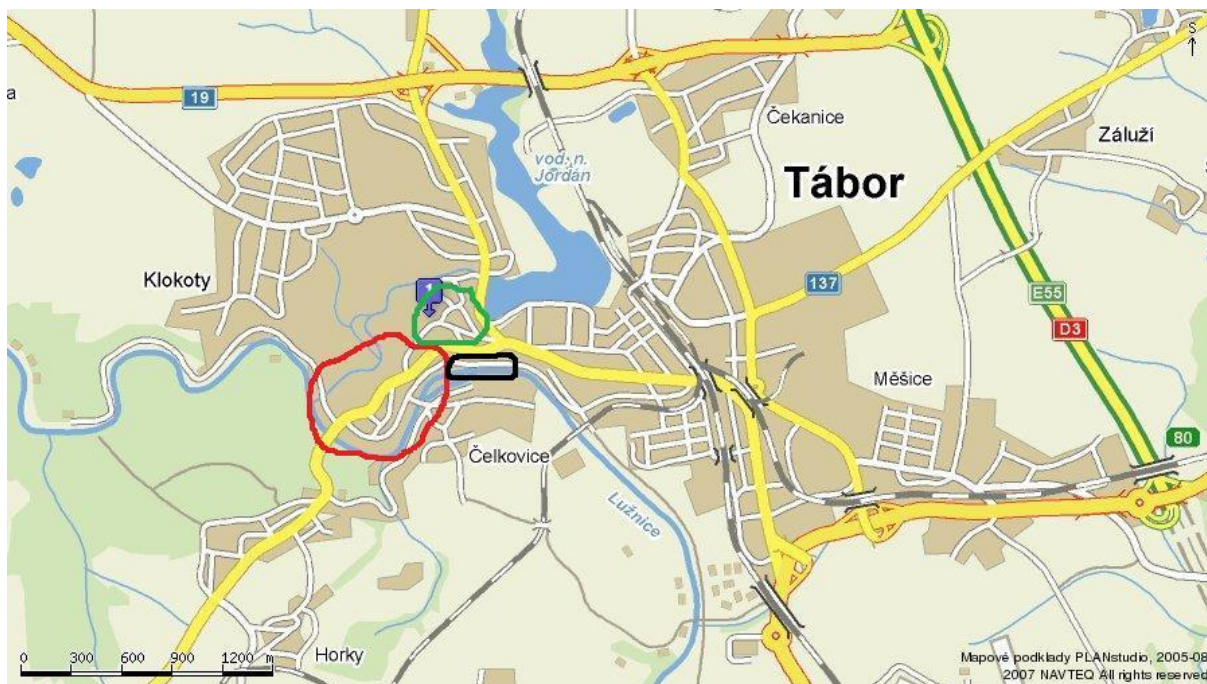
Je otázkou, jestli by změny probíhající ve Vilové čtvrti byly stejné, i kdyby byla čtvrť umístěna v jiném prostoru než je Tábor. Strukturální změny spojené s urbanizací, industrializací probíhaly na celém našem území, a měly dopad na všechna lidská sídliště (ať už města nebo vesnice). Ovšem to samotné nestačí. Je potřeba brát v úvahu polohu, kterou

Vilová čtvrť zaujímala v prostoru města Tábora, její vzdálenost od centra, od průmyslových zón, od přírody. Důležitá je i její funkce, kterou získala při své výstavbě- luxusní sídelní lokalita. Tuto funkci umožnilo z jistého pohledu i nezastavěné místo blízko historického jádra Tábora, cena jeho pozemků. Aby ve Vilové čtvrti probíhaly stejné změny, jaké se v ní skutečně staly, musela by mít stejné postavení v prostoru (tzn. při své výstavbě suburbání zóna, blízko centra, přírody ...) a stejnou funkci jako místo (luxusní sídelní lokalita). Prostor, ve kterém by ležela, by musel mít stejnou diferenciaci, uspořádání, jako měl Tábor, musela by v něm probíhat urbanizace jako v Táboře, musel by mít podobné složení obyvatel atd. Jinak řečeno, musel by to být Tábor, nebo město velmi podobné Táboru. To nás přivádí k odpovědi na výše položenou otázku. Konkrétní místo je ovlivňováno konkrétním umístěním v prostoru. Strukturální změny na globálnější úrovni by jistě pro čtvrť, vystavěnou jinde, znamenaly také změny, ale ty by do velké míry byly závislé právě na onom „jinde“.

Vilová čtvrť v Táboře, spolu se změnami, kterými prošla, je tedy unikátní (ve smyslu originální) lokalitou. Kdyby vznikala v jiném prostoru, byla by jiným místem, než jakým je nyní. Konkrétní místo je spjata s konkrétním prostorem a naopak.

Fotogalerie

Map.1: Mapa města Tábora (zvýrazněno: **Vilová čtvrť**, historické centrum města, Koželuhy)

Zdroj: www.mapy.cz

Obr.1: Pohled na Vilovou čtvrť z jihozápadu

Zdroj: OLYMPUS IMAGING CORP., (pořízeno 1. 7. 2007)

Obr.2: „Podhradí“ v Táboře (na začátku 20. století)

Zdroj: www.sechtl-vosecek.ucw.cz

Obr.3: Výstaviště pro Jihočeskou krajinou výstavu- r. 1902 (později zde vystavěna Vilová čtvrť)

Zdroj: www.sechtl-vosecek.ucw.cz

Literatura, zdroje

- Burgess, Ernest W. 1925. „*The Growth of the city: an introduction to a research project.*“ In: Park, R.E., Burgess, E.W., Mackenzie, R.D. (ed.). *The City*. University of Chicago Press, Chicago. s. 47- 62
- Giddens, Anthony. 1999. „*Sociologie*“. Praha: Argo. s. 444- 448
- Jandourek, Jan. 2007. „*Sociologický slovník*“. Praha: Portál. s. 76
- Massey, Doreen. 1993. „*Power- geometry and progressive sense of place.*“ In: Bird, J., Curtis, B., Putman, T., Robertson, G., Tickner, L., eds, *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Chase*. London, Routledge. s. 59- 69
- Merton, Robert K. 2007. „*Studie ze sociologické teorie.*“ Praha: Sociologické nakladatelství. s. 196- 219
- Sýkora, Luděk. 1993. „*Teoretické přístupy ke studiu města*“. In: L. Sýkora (ed.), *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK Praha. s. 64- 99
- www.mapy.cz (aktualizováno ke dni 21.11. 2008)
- www.sechtl-vosecek.ucw.cz (aktualizováno ke dni 12.12. 2008)

Lucia Čizmaziová, 219074

Seminárna práca, SOC188

18. 12. 2009

Vo svojej seminárnej práci by som sa chcela podrobnejšie venovať brnenskému námestiu Zelný trh. Pozriem sa naňho ako “miesto v priestore“ a predstavím teda jeho polohu v rámci centra mesta a mesta Brna ako takého. Taktiež sa zamyslím nad úlohou, ktorú Zelný trh zohráva v rámci mesta Brno a akými vzťahmi je doňho a do svojho širšieho okolia zapojené. Keďže ide o jedno z najstarších námestí v centre Brna, ktoré je navyše sídlom rôznych kultúrnych inštitúcií a tiež pravidelných trhov s dlhou tradíciou, dá sa očakávať, že v rámci mestských verejných priestorov plní viacero významných funkcií. Na Zelný trh sa následne pozriem ako na „priestor v mieste“, z hľadiska jeho vnútornej štruktúry a organizácie, ako na priestor rozčlenený do samostatných miest, združených okolo rozličných sôch, budov ale aj jednotlivých aktivít prebiehajúcich na tomto námestí, ktoré sú však integrálne prepojené do jedného celku.

Miesto v priestore

Zelný trh je jedným z troch hlavných mestských námestí a rozprestiera sa v samom centre mesta Brno. Na rozdiel od námestia Slobody sa však nenachádza priamo na Masarykovej ulici, teda na hlavnej tepne centra pre peších, tiahnucej sa od hlavnej železničnej stanice. Vďaka tejto jeho pozícii ho mnohý náhodný prechádzajúci, či neznalý turisti obídu¹, na druhej strane kvôli jeho pokojnejšej atmosfére si ho iný vyberú pri hľadaní príchodu centrom mesta.

Zelný trh plní predovšetkým funkciu verejného priestranstva ale aj sídla rôznych inštitúcií, takže v rámci štruktúry mesta je previazaný hlavne s inými verejnými priestranstvami, a predovšetkým tiež aktivitami prebiehajúcimi v centre mesta ako rekreácia, nákupy, administratíva, či turizmus. Špecifickosť Zelného tržnu spočíva predovšetkým v tom, že si do dnes zachoval funkciu mestského trhoviska. Je tomu tak už od 13. storočia, kedy toto námestie vzniklo, vtedy s názvom Horní trh, neskôr Krautmarkt. I keď má Zelný

¹ Význam ciest pri vnímaní a pohybovaní sa mestským prostredím zdôrazňuje napríklad Kevin Lynch

trh skutočne dlhú a bohatú históriu, domnievam sa, že pre rozvoj témy seminárnej práce nie je veľmi relevantná a preto sa jej bližšie venovať nebudem.

Kevin Lynch vo svojej knihe *Image of the city* konceptualizuje päť základných mestských elementov, dôležitých pre čitateľnosť mesta a orientáciu v ňom. V rámci tejto typológie hlavných mestských prvkov, ktorá zahŕňa hrany, cesty, uzly, oblasti a orientačné body, by sme Zelný trh ako príklad námestia mohli označiť za „uzol“. Uzol je určitý strategický bod v priestore mesta, kde dochádza ku koncentracii ciest ako aj ľudských aktivít, k čomu na Zelnom trhu určite dochádza. Je pomerne dôležité ako uzol celkovo pôsobí a či je čitateľný z hľadiska ľudského vnímania, keďže na tomto mieste dochádza ku koncentracii ľudí a ich zdržiavaniu, či častému rozhodovaniu, tým pádom sú i vnímavejší k štruktúre a podobe námestia.

Premena funkcií námestia v čase, či výrazná zmena trhu pod vplyvom globalizačných procesov zatiaľ nenastala. Trh ostáva tradičným rysom námestia, ani veľa prvkov globalizácie či znakov vplyvu nadnárodných spoločností na Zelnom trhu nie je (na rozdiel od námestia Slobody). Na druhej strane ak by sme šli do detailov, všimli by sme si niektoré skutočnosti a procesy, ktoré odkazujú na prepojenosť a integráciu Zelného trhu so širším geografickým prostredím a s procesmi globalizácie. Takýmto znakom môže byť napríklad nárast turizmu, ktorý zrejme súvisí s nárastom dôležitosti mesta brna v regióne a jeho celkovým rozvojom.

Rozvoj spojený s rekonštrukciou námestia Zelný trh začína byť čím ďalej tým viac badateľný. Rozliční autori identifikujú a opisujú o niečo odlišné lokality rozvoja z hľadiska ich potenciálnej zaujímavosti². Zelný trh ako verejné priestranstvo – námestie, s kultúrnou tradíciou rozprestierajúce sa v centre mesta, či sídlo rôznych inštitúcií a historických štruktúr, by sme zrejme mohli označiť za takzvanú lokalitu rozvoja. Používanosť námestia, i rekonštrukcia jeho plochy a budov na ňom situovaných, či pomerne banálna skutočnosť ako tohtoročne prvé umiestnenie vianočných trhov môžu predstavovať dôkaz o jeho dôležitosti v očiach verejnosti a magistrátu, ktorý do veľkej miery rozhoduje o budúcom smerovaní verejných priestranstiev a teda aj Zelného trhu.

² Napríklad Knox (1991 podľa Sýkora) identifikuje ako lokality rozvoja zóny koncentrácie high-tech priemyslu, gentrifikované štvrte alebo pamiatkové územia. Marcuse a Van Kempen (2000 podľa Sýkora) zas vyzdvihujú dôležitosť nábřeží a starých priemyselných oblastí v centrálnych lokalitách, historické štruktúry, či verejné priestory.

Pri pohľade na rozvoj centra Brna a jeho častí však zistíme, že plánovanej rekonštrukcii Zelného trhu predchádzali rekonštrukcie iných oblastí, ktoré dostali prednosť (viď Hrubanová). Môžeme sa len pýtať, či to bolo z dôvodu ich väčšej dôležitosti v rámci mestského centra (námestie Slobody), z finančných (dostali prednosť menšie projekty), či rôznych mocenských dôvodov. Konkrétny návrh rekonštrukcie a niektoré zmeny priestorového riešenia námestia nás však dostávajú k debate o Zelnom trhu ako o „priestore v mieste“ a prepájajú v sebe oba tieto uhly pohľadu.

Priestor v mieste

Rekonštrukcia Zelného trhu bola naplánovaná na rok 2008, avšak zatiaľ prebieha len oprava jednotlivých budov v tomto areály. Komplexná rekonštrukcia počíta s vytesnením áut z námestia do podzemných garáží, zmeneným rozmiesteným stánkom trhoviska, sfunkčnením a lepším sprístupnením fontány Parnas, i vytvorením odpočinkového miesta so zeleňou pred Moravským zemským múzeom, predovšetkým pre chodcov a ľudí, ktorí prišli na námestie za nákupmi³.

I keď je Zelný trh očividne jedným integrovaným celkom fyzického priestoru, je tiež do istej miery priestorovo a funkčne diferencovaný. Hlavnú časť priestoru zaberá po väčšinu času trhovisko, ktoré by sa dalo tiež označiť za hlavnú funkčnú aktivitu prebiehajúcu na námestí, i keď sa tu nachádzajú aj mnohé iné. Na tomto námestí sú taktiež umiestnené rozličné administratívne sídla ako senátorská kancelária, Českomoravská stavební spořitelna alebo kultúrne inštitúcie ako Moravské zemské múzeum, či divadlo Reduta a Husa na provázku ako aj reštaurácie, či obchody.

Verejné priestranstvo predstavujúce Zelný trh, ako priestor pešej prepravy a prechodu na iné miesta v rámci mesta, obkolesené rôznymi inštitúciami a firmami tak predstavuje oblasť, kde dochádza k prelínaniu a stretávaniu rôznorodých aktivít a funkcií (ľudí rôznych tried, veku, vzdelania). Rôzni ľudia dávajú miestu námestia aj konkrétnym jeho častiam v rámci priestoru Zelného trhu význam, ktorí konštruujú tým, že ich používajú.

³ Prieskum, ktorý si radnica mesta Brna nechala urobiť za účelom rekonštrukcie námestia poodhalil percepciu tohto miesta z hľadiska obyvateľov Brna. Väčšina ľudí oceňovala samotný trh aj rušnú a typickú atmosféru, ktorú vytvára. Pri poukázaní na negatíva námestia, traja zo štyroch respondentov označili za najväčší problém zaparkované autá (Kučerová 2009).

Pre niekoho, kto v domácnosti nerobí nákupy sú trhy len kulisou, a Zelný trh sa mu spája predovšetkým s poisťovňou, či divadlom.

Dochádza taktiež k rozličným sociálnym kontaktom. Na jednej strane v ruchu aktivít veľkomesta, kedy sa ľudia navzájom nepoznajú a kontakty medzi nimi sú anonymné a vzdialené, aj ľudia na Zelnom trhu sa väčšinou len snažia splniť účel pre ktorý prišli a ich kontakty sú preto obmedzené touto funkciou a k ich prehľbovaniu nedochádza. Ľudia, ktorí prechádzajú sa môžu aktivitám prizrieť bližšie, avšak často zaujímajú skôr postoj miernej nevšímavosti typický pre mestské prostredie⁴. Na druhej strane však hlavne trhovisko dodáva námestiu čiastočne tradičnú atmosféru sociálnych kontaktov stotožnenú klábosením trhovníkov navzájom alebo trhovníkov z nakupujúcimi, ktorý ich už mnohokrát poznajú a prehodia medzi sebou i pár viet.

V tejto práci som sa pokúsila predstaviť známe brnenské námestie Zelný trh pomocou použitia optiky dôrazu na jeho rozmer ako „miesta v priestore“ a „priestoru v mieste“. Ukázala som, akú úlohu toto námestie zohráva v priestore mesta Brna a ako na námestie tento širší priestor a spoločenské i ekonomické procesy prebiehajúce v ňom vplývajú. Poukázala som tiež na vnútorné členenie námestia, ktoré dáva v jeho rámci vzniknúť diferencovaným priestorom, ktoré sú však cez sociálne vzťahy a námestia ako rámca pre ich aktivity, stále integrované do jedného funkčného celku.

⁴ Vynára sa tu napríklad použitie Simmelovho konceptu *blasé* prístupu mestského človeka, ktorý vyplýva z množstva prítomných podnetov v každodennom živote mešťana, a ktoré ústia až do jeho istej rezervovanosti, či nedotklivosti.

Použitá literatura

- Hrubanová, J. „Brněnská náměstí – od plánů k realizaci II.“ [dňa 8.12.2009], dostupný z: <http://www.brno.cz/brnenskymetropolitan/text.php?clanek=290>
- Kučerová, L. 2009. „Brněnští radní schválili podobu opravy Zelného trhu“ [dňa 10.12.2009], dostupný z: <http://www.earch.cz/clanek/4312-brnensti-radni-schvalili-podobu-opravy-zelneho-trhu.aspx>
- Lynch, K. 2004. *Obraz města*. Praha: Polygon.
- Simmel, G. 2005. „The metropolis and mental life.“ In J. Lin, M. Christopher (eds.) *The urban sociology reader*. New York: Routledge, s 23-31.
- Sýkora, L. Powerpointové prezentácie k predmetu SOC188.

Ostravské centrum a projekt Nové Karoliny

- místo v prostoru, prostor v místě

úvod

Ostravsko je regionem s poměrně rozsáhlou industriální minulostí, což do značné míry ovlivnilo vývoj tohoto regionu, ať už po stránce urbanistické, tak sociálně-stratifikační. Průmysl tedy určoval „typický ráz krajiny“. V současnosti ovšem prochází Ostrava post-industriálním obdobím, podobně jako mnoho jiných průmyslově zaměřených měst v západní Evropě, jako je například Birmingham, Manchester nebo Kolín nad Rýnem. Stále se však na tomto území nachází spousta artefaktů minulosti a konkrétních lokalit, které svou původní funkci ztratily, ale stále ještě jsou součástí prostoru a míst, v nichž se nachází a ovlivňují tak percepci svého okolí. Jakožto netypické objekty v městském prostředí mohou mnohdy základem identifikace dané lokality nebo také orientačním bodem.

- místo a prostoru

Chceme-li konkrétní lokalitu kategorizovat jako prostor, měli bychom chápat její vnitřní strukturu, její vnitřní provázanost a také relativní neohraničenost. Prostor je tvořen místy, které jsou definovány svým ohraničeným charakterem a například i konkrétní funkcí. Jsou všeobecně vnímány konkrétněji než prostor. Je ovšem zajímavé, že těmito poměrně ambivalentními kategoriemi může být označeno jedno a totéž místo.

Lokalita, kterou se budeme v této práci zabývat je oblast bývalé důlní jámy, koksovny a dalších přidružených staveb s názvem Karolina, která se má v budoucnu stát „novým městským centrem“

„Nová Karolina vyrostе na ploše 32 hektarů, a bude tak více než sedmkrát větší než pražské Václavské náměstí. Celkem vznikne 97 tisíc metrů čtverečních maloobchodních prostor, 67 tisíc metrů čtverečních kanceláří a 78 tisíc metrů čtverečních určených k bydlení. V lokalitě bude také 3500 parkovacích míst.“ (Král 2008).

V této malé případové studii se zaměříme na to, jak se v průběhu času měnil účel, funkce a percepce této jediné lokality a jaký vliv případně měla na zbytek města, jak zapadala do městské krajiny. Náš zájem by mělo vzbudit především to, že přesto, že se jedná o stále

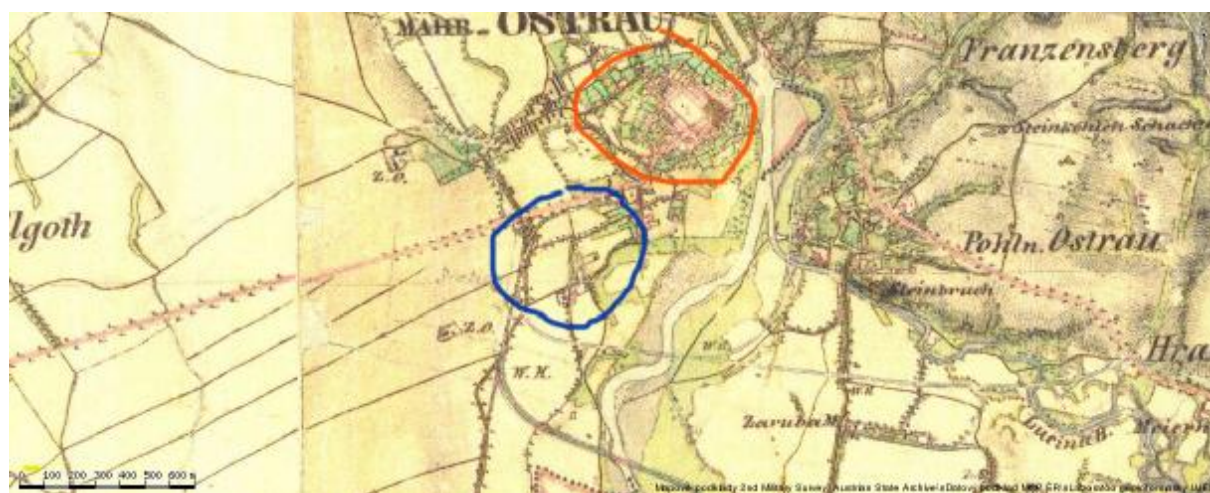
tutéž lokalitu, v průběhu asi 150 let se poměrně významně měnil její účel, provázanost s okolím a její vnitřní struktura. Klademe si tedy za cíl zachytit dynamiku tohoto vývoje.

Historii této lokality můžeme rozfázovat na 4 období, které se poměrně významně liší ve svých funkcích a významu pro okolí, na druhou stranu jsou zde i jisté podobnosti, které zmíníme dále.

Konkrétně se tedy jedná o tyto fáze:

1. **green-field**
2. **industriální období**
3. **brown-field a post-industriální artefakty**
4. **městské centrum.**

Období green-fieldu

Obč.1. (www.mapy.cz)

Červená – historické centrum Ostravy

Modrá – oblast Karoliny

Jedná se o první fázi vývoje této lokality, která trvá od doby, kdy se poblíž ní usídlili lidé až zhruba do poloviny devatenáctého století. Zabývat se tímto místem z dob dřívějších asi nemá mnoho smyslu.

Tato fáze je typická především tím, že lokalita jako taková nenáležela prostoru města ale spíše přírody. Ostrava byla v této době v podstatě vesnicí a tato lokalita se nacházela v podstatě za „hradbami“ města. Byla spíše vnímána jako součást hranice – prostoru, který odděluje vesnice od sebe. Mohla být tak vnímána jako místo, které je součástí toho prostoru, ale hledat vnitřní diferencovanost v přírodě je poměrně složité. Jasnými prvky, kterými můžeme přírodní krajinu dělit jsou například cesty, řeky, hranice lesů a polí. Nalézt ovšem

historickou mapu, kde by byly tyto prvky zakresleny v požadované detailu je poměrně náročné. Budeme – li vycházet z mapy, která je z období (pravděpodobně) těsně před ražením jámy Karolina a je volně k nalezení na internetu (www.mapy.cz), tak můžeme říci, že zvýrazněná plocha lokality o kterou se zajímáme, z velké části pravděpodobně plnila funkci pole. Vnitřně je lokalita diferencovaná na 4 úseky, jejichž vnější hranici tvoří komunikace, která vede po obvodu. Vnitřně ji rozdělují dvě cesty, jež se zhruba uprostřed křížují. Nejde tedy o pláň v pravém slova smyslu, ale na druhou stranu se nejedná ani o městskou zástavbu. To, že se v podstatě jedná o 4 pole, které jsou poměrně ostře odděleny od okolí cestou (vnější hranicí), může naše stanovisko o tom, že se nejedná o místo vyvrátit. Současně ovšem tím, že má toto místo i svou vnitřní strukturu, jedná se tak o v podstatě i o prostor samotný. Může se to zdát matoucí, ale důležitá je zde perspektiva, kterou lokalitu nahlížíme. Shrnout bychom tuto fázi mohli asi tak, že se z pohledu města se jedná o místo v prostoru krajiny – prostoru krajiny, která odděluje město od dalších měst. Když zaostříme blíže, uvidíme, že se dá toto místo z krajiny vydělit konkrétní hranicí a je samo členěné, takže se tak stává prostorem.

Industriální období

Industriální období poměrně rychle navazuje na to předchozí, protože právě na námi zkoumané lokalitě byla vyhloubena první důlní jáma v Ostravě a předznamenala tak průmyslovou budoucnost města na příštích takřka na více než 100 let. Poslední průmyslový provoz na tomto území byl ukončen 1974 (Euronet.cz 2008) a tímto datem také končí toto období.

Po vyhloubení jámy Karolina v roce 1837 došlo poměrně rychle k prudkému rozvoji města a zavedení mnoha průmyslových provozů, kromě samotných důlních staveb. V těsné blízkosti samotného centra města a takřka i vněm (Prostor, do kterého nezasahovaly průmyslové stavby byl takřka redukován na oblast historického centra (v podstatě jen náměstí a několik málo ulic). Prudký přichází především na počátku 19 století s příchodem industrializace a se zaváděním těžkých strojů. V bezprostřední blízkosti centra, tedy vyrůstá komplex vysokých pecí, koksovny, jámy Karolina, elektrárny a spousty přidružených staveb. Kromě této lokality, nejsou provozy příliš centralizované a v Celé Ostravě tak vzniká složitá infrastruktura pro pohyby jednotlivých surovin výroby železa. Torzo složitě železniční sítě, která tvořila páteř komunikace mezi provozy je patrné ještě dnes.

Jak ale lokalita Karolina zapadá do městského prostoru v této fázi? Jedná se o místo nebo prostor? Opět je pohled dán perspektivou. Jak bylo řečeno o něco výše, v této fázi došlo k redukci nebo spíše zastavení rozpínání centra, protože městská krajina takřka prorostla průmyslem. V důsledku pohlčení okolních vesnic, vznikly na druhou stranu v okolí lokality jisté druhy „satellite loops“, jak by je možná popsal Burgess(1925). Jde o jistý druh ekonomických, politických a kulturních sub-center.

Nicméně opět zřejmě nemůžeme říci, že by se tato lokalita stala místem v prostoru centra, stále by měla být chápána buď jako prostor sám o sobě nebo místo v prostoru celé Ostravy. Z důvodu svého využití je v tomto období je tato lokalita a přilehlé okolí složitým, vnitřně diferencovaným komplexem. Dochází zde k dynamickému „toku“ nejen surovin, ale i lidí. Mnoho pracovních příležitostí znamená mnoho lidí. S lidmi přichází pak například stravovací nároky, čili kantýny, dále například šatny, řídicí centra a spousta podobných staveb, které mohou být vnímány jako místa v rámci prostoru lokality Karolina.

V tomto období docházelo k do té doby největší pulsaci lidí i surovin ve zkoumané lokalitě. Provázanost s okolím byla umocněna přítomností průmyslu a tím pádem mnohem větší, než kdy se jednalo například o obytnou čtvrť a přesto se nejedná o prostor (nebo místo?), které by nejspíš většina lidí označila za centrum města.

Brown-field

V předchozím oddíle byl zmíněn rok 1974, kdy došlo k uzavření elektrárny – poslední průmyslové stavby na Karolině. Od té doby se o ní začíná uvažovat jako o post-industriální krajině. Jediným artefaktem, který zůstal zachován z původních průmyslových staveb je objekt bývalé elektrické ústředny, známý jako „dvojhalí“. Jinak se v zásadě jedná o pustou pláň, skutečný brown-field. Nabízí se srovnání ze stavem na úplném počátku, kdy také, stejně jako dnes, nebyla lokalita součástí prostoru centra a stejně jako dnes, na ní nestála téměř žádná zástavba. Je zde ale několik významných odlišností. Dnes je centrum mnohem provázanější se svým okolím a zástavba propojila dříve oddělené „vesnice“ v okolí a vyplnila mezery, které byly tvořeny prostorem, řekněme „přírodou“. Karolina jako brown-field už tedy není místem v přírodě (jako v první fázi), ale opět ani v centru. Už dokonce není významným „uzlem“, kterým bývalo předchozí fázi. Lynch o „uzlu“ (node) hovoří jako o strategickém bodě ve městě, kde dochází ke koncentraci lidí, používá také podobný výraz „jádro“ (core) (1960). Zde již nedochází ke střetávání lidí a surovin, ba dokonce je zde provázání s okolím

téměř nulové. V této době je mnohem těžké určit, jestli je toto místo součástí nějakého prostoru (kromě Ostravy a dalších hierarchicky nadřazených prostorů). Už je problematické označit ji i za prostor samotný. Zanikla vnitřní diferenciacce, jedná se o holou pláň, která poutá pozornost snad jen proto, že zde „nic není“. To je poměrně zajímavý úkaz v těsné blízkosti centra relativně velkého města.

Právě toto nevyužití a nejspíš také lukrativnost umístění je důsledkem dalšího, zatím pouze slibovaného období ve vývoji lokality.

Nové městské centrum

Obr.č. 2 (<http://www.ostrava.videocam.cz/>)

Současný stav lokality Karolina (13.11.2009) – pohled k městu

Tato fáze je stále takřka jen „na papíře“, ale to neznamená, že se jí nemusíme zabývat. Je totiž zajímavým příkladem a vzhledem do způsobu, jakým se konstruuje pojetí místa prostoru.

V současné době nic jako „nové městské centrum“ objektivně neexistuje a tím pádem by měla platit teze, že se stále jedná o brown-fieldu, kde „nic není“. Pakliže bychom přesto přijali tezi, že zde má stát městské centrum, tak to pro nás stále znamená, že budeme Karolinu vnímat jako budoucí místo v centru, kde v současnosti „nic není“. Když se, ale shodou okolností

dostaneme například k plánu projektu nebo poměrně detailní vizualizaci budoucího centra (<http://www.nova-karolina.cz/cz/projekt/vizualizace.asp>) může se stát, že začneme vnímat prostor centra a vazby v něm i když fakticky jde stále o tutéž plochu, kde zatím opravdu „nic není“. Skrze tuto úvahu si můžeme uvědomit, jak lze chápat lokalitu jako prostor, i když vše nasvědčuje tomu, že by prostorem být vlastně neměla.

Nicméně uvažujme tedy, jakoby výstavba byla již dokončená a návrh se „stal skutečností“.

“Cílem návrhu je rozšířit hranice dnešního historického centra města dále jižním směrem na území bývalé koksovny Karolina a to bez definování jasného předělu či hranice mezi novou a původní výstavbou. Snahou autorů návrhu je vytvořit novou městskou strukturu, která měřítkem objemu městských bloků, jednotlivých domů, proporci ulic a náměstí a samozřejmě způsobem jejich využití odpovídá historicky rostlé struktuře ostravského městského jádra. Všechny památkově chráněné objekty a ostatní architektonicky cenné stavby, které se nalézají na stávajícím území Karoliny nebo v jejím těsném sousedství, mají své místo v nově navržené urbanistické struktuře. Jasná čitelnost nově navržených urbanistických prvků - ulice, náměstí, dominanty, volného parkově upraveného prostoru - jejich vzájemný vztah, souhra, návaznost a komplexnost řešení - to je ve zkratce hlavní cíl návrhu“ (Euronet.cz 2008).

Podle cílů návrhů je patrné, že je zde snaha o provázání a funkční spojení se stávajícím centrem a tak je toto období je prvním, kdy můžeme hovořit o Karolině, jako o místu v prostoru centra města, samostatně nicméně stále bude tvořit prostor, který bude vnitřně velmi diferencovaný. Velmi se v tomto ohledu podobá fázi industriální. Je opět uzlem, je propojená se zbytkem města infrastrukturou a je opět „pulzující“. Jen byla prostě vstřebána rozšiřujícím se centrem v důsledku de-industrializace. Tato situace poměrně neodpovídá například Burgessově teorii expanze města, která probíhá od středu - z centra v centrických kruzích, ale spíše teorii zón (1925).

Závěr

Závěr bychom měli zopakovat, že místo a prostor jsou poměrně nejasné kategorie, které se mohou prolínat a jejich význam může být subjektivní. Závisí na konkrétní definici jednotlivých lokalit a na míře zaostření, se kterým problémem nahlížíme. Na příkladu Karoliny jsme mohli vidět, jak dynamicky se může pohled na místo a prostor vyvíjet i jinak než jen pouhým zaostřením na určitou „vzdálenost“ objektu. Definování místa a prostoru totiž může být závislé i na konkrétním čase v němž k němu dochází.

Zdroje a studijní materiály:

Burgess, E.W. (1925) *The growth of the city: an introduction to a research project*. In: Park, R.E., Burgess, E.W., McKenzie, R.D. (ed.). *The City*. University of Chicago Press, Chicago, s. 47-62.

Lynch, K. (1960) *The city image and its elements*. In: Le Gates, T., Stout, F., eds (1996) *The City Reader*, s. 98-102. Routledge.

Studijní materiály kurzu SOC188

EURONET.CZ. *O projektu Nová Karolina* [online]. Praha: 10.10.2008 [18.12.2009].
<http://www.nova-karolina.cz/cz/historie/>

EURONET.CZ. *Historie Karoliny* [online]. Praha: 10.10.2008 [18.12.2009]. WWW:
<http://www.nova-karolina.cz/cz/historie/>

EURONET.CZ. *webkamery stavby* [online]. Ostrava: 13.11.2008. [18.12.2009]. WWW:
<http://www.ostrava.videocam.cz/>

KRÁL, Jan. *Dnes pláň, za osm let nová čtvrť*. [online] Lidové noviny: 9.6.2008 [18.12.2009].
WWW: <http://www.nova-karolina.cz/cz/napsali/28.asp>

PLANSTUDIO. *Mapy* [online]. [18.12.2009] WWW: <http://www.mapy.cz>

Seminární práce

Starý Lískovec a jeho obrazy v prostoru

Cílem této práce by mělo být nalezení vztahu prostoru a místa. Myslím již dopředu, že je to úkol hodný spíše filozofa, nežli geografa, avšak předem rezignovat nehodlám. Nabízím proto spíše subjektivní pohled, který se pokusí použít i některé metody odkoukané během školní docházky.

V úvodní části definuji svůj pohled na problematiku místa a prostoru. Následně představím svůj pohled na Starý Lískovec. Poté následuje rozbor dotazníkového šetření – jedná se jen o několik otázek, a nepříliš mnoho dotazníků, doufám však že i toto množství poskytne určitý informační potenciál. Pokusím se rozebrat odpovědi, kterých se mi dostalo a ze získaných informací odpovědět na otázky, které jsem si vytyčil. Jako jeden dotazník navíc je pak možné brát vše, co zde píše, neboť i já jsem zatížen vztahem ke Starému Lískovci. V poslední části pak představím pohled optikou vybraných velmi často používaných sdělovacích a informačních prostředků na internetu.

Místo a prostor?

Začněme u dialektiky místa a prostoru. Nejdříve si položím otázku, co znamená „místo“? Místo je pro mne bodem v prostoru definovaném geografickou polohou a časem, jakožto dvěma neobjektivnějšími všeobecnými ukazateli. Ale pak se na tento bod lze dívat také mnohem „méně přesným“ pohledem. A to skrze náladu, stav pozorovatele či společnost, ve které ono místo navštívil. A slovem navštívil se dostávám k důležité věci. Místo podle mě neexistuje do té doby, dokud o něm člověk neví. Toto navštívení tedy může proběhnout jako posezení u piva, vyprávění přátel, nebo také jako inzerát v novinách. A to, jak je ono Místo prezentováno pak má i vliv na to jak ho člověk vnímá, jak o něm uvažuje a také jak ho on sám bude prezentovat dál.

Prostor pak chápu jako soubor míst a jejich vztahů. Prostor sám o sobě může být místem, stačí jen, když změníme měřítkovou úroveň. Pokud se budu dívat na síť cest a cestiček ve Starém Lískovci, nelze ho nebrat jako prostor, v kterém tato síť leží a funguje. Pokud ale budu chtít srovnávat počty obyvatel jednotlivých částí města Brna, nelze než brát ho jako místo. Podstatná pro prostor je měřítková úroveň, v jaké o něm uvažujeme. Pro Lískovčana bude nejspíš Lískovec prostorem, protože je zvyklý uvažovat v kategorii míst, která se v něm vyskytují, přičemž tento soubor míst tvoří prostor, v němž se realizuje. Pak pozvedneme zrak o úroveň výše, a vidíme prostor Lískovce, v němž se realizují vztahy jeho obyvatel, sousedem mu je prostor Bohunic,... No, můžeme říci, že na této úrovni se jedná o dvě místa v prostoru Brna.

Uveďme si příklad. Pro člověka, co Starý Lískovec nezná, může být prvotním zdrojem informací mapa. Ta se hodí pro naši představu. Tato mapa má na místě Lískovce nejdříve prázdný prostor – bílé místo – v tomto případě zcela zaměnitelný termín. Postupně se ale zaplňuje místy, která já jako autor poznávám, dokonce některá z nich

získávají své barevné odstíny, a myslím, že ve chvíli, kdy se v ní začnou odrážet i vztahy (míst, jevů, věcí, autora...), stává se toto Nic na mapě Prostorem. Pokud ale tento prostor pohlédneme jako na funkční jednotku, svojí funkcí odlišnou od ostatních, můžeme o něm hovořit jako o Místě. Lze říci, že si půjčuji myšlenku Hampla (např. 1978), který právě na základě uzavřenosti sociálněgeografických vztahů vymezuje regiony. Stejným způsobem pak mohu tvrdit, že místo jako takové vzniká na základě jisté míry integrity prostoru na určité velikostní (hierarchické) úrovni.

Starý Lískovec

Je to jedna z 29 městských částí druhého největšího města v České republice. Podle dat ze SLDB (Sčítání lidu, domů a bytů) ho v roce 2001 obývalo 14220 obyvatel. Tímto počtem se řadí mezi „průměrné“ městské čtvrti Brna. Velikost katastru je 3,28 km². Rozkládá se na jihozápadním okraji městského okresu, přímo v místě, v němž do něj vniká dálnice D1 od Prahy. Hlavní osou Starého Lískovce je potok Leskava, který do něj přitéká ze západu, a v této části Brna se jedná o prakticky jediný vodní tok. Starému Lískovci vévodí na nejsevernější části MČ Červený kopec vysoký cca 300 m.n.m. (mimořadně také chráněné území, to ale už leží mimo katastr) a na jihu stejně vysoký bezejmenný, kterému se říká „u křížku“. Mezi nimi v údolí protéká právě Leskava, která zároveň Lískovec v podstatě rozděluje na dvě části – starou a novou zástavbu.

Tomuto dělení se vyplatí věnovat několik vět. Původně totiž nějakých 650 let svojí prokázané existence byl Starý Lískovec pouhou vesnicí nedaleko Brna, čemuž odpovídá styl staré zástavby – jak esteticko-stavební tak i kulturní. V roce 1972 se ale do dobré poloviny zastavěného Lískovce (ležící na svazích Červeného kopce) opřely bagry, a tak nyní za zahradami rodinných domů vyrůstá šedá stěna paneláků, která je (bohužel) právě to první co návštěvník Brna spatří. Do panelového sídliště bylo přivedeno několik tramvajových a trolejbusových linek, zatímco „dole“ ve staré zástavbě stále obyvatele sváží pouze příměstské autobusy. Sousední MČ Bohunice potkal podobný osud, zde ale rodinných domů ve staré zástavbě zbylo jen několik desítek – jsou tedy v podstatě jenom panelovým sídlištěm.

Typické pro charakter staré zástavby je, že zde spíše dožívají původní obyvatelé a mladí se stěhují do suburbí či panelových bytů – jen velmi málo domů obývá mladá generace starousedlíků – spíše se zde vytváří početná přistěhovalecká, zejména vietnamská komunita. Panelové domy (na příkladu mnoha mých známých) obývají často lidé, kteří se do Brna v dřívější době přestěhovali za prací a získali byt právě v Lískovci. Mezi starousedlíky se dosud (ač dost vzácně) udržuje silný vztah k půdě a polnostem, které se za Lískovcem rozkládají, a tak se mezi několika místními restituenty dodnes najdou aktivní zemědělci.

Vrátíme-li se zpět k parametrům fyzicko-geografickým, je dobré ještě zmínit to, že Starý Lískovec jakožto místo ležící v relativně teplé klimatické oblasti (rozhraní MT11 a

T2 podle Quitta) a navíc s dostatečně kvalitním půdním fondem, tohoto potenciálu využívá a na jeho (a sousedních MČ a obcí) katastru se rozkládá pravděpodobně největší ovocný sad v okolí Brna, který úspěšně obhospodařuje pohrobek místního JZD.

Pohled více společenskovední začneme otázkou, kde se místní obvykle rodí. Ve fakultní nemocnici Bohunice, která leží na Lískoveckém (!) území. Kde se poté vzdělávají? V prostoru Lískovce jsou tři základní, jedna střední a jedna soukromá vysoká škola – tedy obstojný vzdělávací arzenál. Kromě jedné ZŠ jsou však všechny mladší třiceti let. Jedinou starší školou je ZŠ Elišky Přemyslovny. To evidentně koreluje s datem a rozsahem panelové výstavby. Tím se vracím také k vývoji počtu obyvatel, který až do 70. let minulého století nepřesáhl 2 000, aby při sčítání lidu v roce 1980 dosáhl téměř 17 000 obyvatel.

Pracovními místy Starý Lískovec neoplývá – na jeho území se vyskytuje pouze jeden velký zaměstnavatel, a tím je bohunická nemocnice. Jinak se jedná spíše o drobné služby, administrativu, několik menších obchodů, dva supermarkety a v létě – tedy sezónně – o zemědělské družstvo. Na okraji obce směrem k Novému Lískovci se nyní buduje velký skladovací prostor, ani ten však nejspíš nepřinese příliš mnoho pracovních příležitostí. Obvyklým trendem obyvatel Lískovce je už po generace dojíždění za prací „do města“ tedy do centra Brna.

Pojátkem obyvatel s místem má být komunální politika – a její snahou to, aby místo (!) neuvadalo. Pohledem mým má na místní politiky Starý Lískovec trochu smůlu. Posledních několik garnitur na radnici trávilo většinu času konflikty s politickými (většinou i osobními) oponenty a obec tím jednoznačně trpěla. Nicméně nyní se zdá, že se situace uklidňuje a ač i současné obsazení radnice není z lidského hlediska ideální, snaha pracovat pro obec snad konečně opět vítězí. Nepříjemné je, že dřívější konflikty často zanechaly velmi mnoho vzájemných antipatií a zasely tak na problémy, s kterými bude ještě velmi dlouho potřeba bojovat.

A jak se místní baví a tráví volný čas? Největším kulturním tahákem jsou podobně jako na celé jižní Moravě hody. Tato akce má kořeny, jež asi nebudu schopni dohledat, ale vím, že i můj pradědeček tu stárkoval a našel si mezi stárkami prababičku. Tradici myslím netřeba popisovat, jde o to, že v životě mnoha lidí (včetně mého) sehrává či sehrála ohromnou roli. Fungují zde organizace jako Sokol, Orel (pořadatel hodů, jehož jsem členem), hasičský oddíl SDH, Skaut, fotbalový oddíl Tatran, kluby důchodců, Dům Děti a Mládeže a další. Nesmím opomenout ani farní kostel Sv. Jana Nepomuckého a s ním související křesťanskou obec. Ta má na svoji velikost jen malý počet věřících, který navíc vychází zejména z postupně vymírající původní zástavby.

Jaké jsou pocitové zvláštnosti obyvatele Starého Lískovce? Předně by to bylo přesvědčení (a vlastně i realita), že Lískovec a jeho charakter formuje stará zástavba. Ta přitom tvoří cca pětinu jeho populace. Důvodem je nejspíš její kontinualita a stejnorodost – funguje jako homogenní celek už po generace, zatímco v panelových domech vyrůstá maximálně druhá generace obyvatel. Vzhledem ale k rozměňování vztahů daných silným přistěhovalectvím je celkem možné, že se tato role postupem času změní. Dále je to negativní vymezení vůči sousedním Bohunicím. Je to zajímavé, ale už moji prarodiče o

obyvatelích Bohunic neřekli nic dobrého, a já tuto rivalitu, kterou mám zakořeněnou i v sobě, poctivě udržuji. V dnešní době jde spíše o žert, ale toto soupeření bych postavil na úroveň vztahů Brno-Praha, a jako pouto k místu i toto může hrát svou roli. Dalším zajímavým aspektem je stesk po dobách minulých. Tato nostalgie vychází jednak z pocitu zapomnění (tehdy bylo pivo lepší...) ale trochu i z reality, protože v minulém režimu a setrvačně i na počátku 90. let v lískovecké staré zástavbě fungovalo kino (Slavia), železniční zastávka, velký Konzum a Masna, středisko zdravotnické pomoci, několik hospod atd., které se dodnes neudržely, popřípadě je nahradila vzdálenější konkurence.

Tohle celé je Starý Lískovec pohledem obyvatele-geografa. Přejdeme-li do roviny obrazů a vztahů, je pro mě tato oblast důvěrně známým *prostorem*, s kterým mě pojí asi nejsilnější pouto (ze všech myslitelných jiných). Vidím ho jako celkem klidný a malý rybníček stranou od větších událostí, pokroku, atd. Symbolem Lískovce v mých očích jsou (bohužel) panelové hrady kontrastující s původními domy. Je to malý prostor sám pro sebe, který svému okolí příliš mnoho nedává ani si od něj nebere – převládajícím vztahem mimo jeho rozsah tak je bydliště (Lískovec) – pracoviště (centrum Brna). Při pohledu zvenčí je však možné hovořit o Lískovci jako o svébytném *místu*, lišícím se v mnoha aspektech a tradicích od svého okolí. Přejdeme-li opět o úroveň výš, řekněme na krajskou, stává se Lískovec nedílnou součástí města Brna a jeho vztahů, jako jeden celek, místo.

Osudem Lískovce je v mých očích nejspíše podřizování se vnějšku – kdy na příkaz shora padla část staré zástavby, což výrazně změnilo jeho vesnický charakter. Podobně dnes proces suburbanizace „vysává“ ze staré zástavby zbytky mladé generace (která dle mého názoru je nositelem potenciálu na zvýšení či alespoň udržení úrovně místa).

Dotazníkové šetření

Výše jsem uvedl dosti obšírný popis oblasti, kterou se zabývám. I přes autorstvím danou subjektivitu jsem se snažil držet faktům co nejbližší. V této části se ale chci pustit na polí dohadů a interpretací trochu dál. Pokusím se v získané sumě informací najít nějaké společné jmenovatele, obrazy a pocity a mezi nimi i chápání místa/prostoru na příkladu Lískovce.

Dotazníky, které přikládám v příloze na konci práce, jsem rozeslal zejména přes internet všem možným známým lidem, kteří je (jak doufám) posílali i svým známým, aby se mi jich nakonec sešlo okolo dvaceti vyplněných. Při jejich tvorbě jsem vycházel ze zkušeností s několika málo šetřeními, kterých jsme se v rámci studia účastnili, a snažil je přetavit do formy co nejjednodušší a zároveň informačně bohaté. Při jejich zpracování jsem došel k tomu, že některé otázky byly pravděpodobně navíc (dotaz na přístupnost podobný jako na otevřenost) nebo mohl vzniknout problém s jejich interpretací. Nakonec ale myslím, že jsou i v takto malém počtu a s (ne snad příliš podstatnými) chybami na ilustraci postačující, a jejich výsledky se budu dále zabývat.

První věcí, která mi po přečtení několika odpovědí přišla na mysl, byla poučka, již jsem kdesi slyšel, a ta zní přibližně tak, že „náš názor na něco často říká víc o nás jak o dané věci“. Výsledky tak mohou vypadat spíš jako jakási výpověď zvyků dvou generací, než odpověď na to jak si danou oblast představují, jak ji chápou a jak ji mají zažitou.

V příloze této práce bude uveden i dotazník, tedy jen k otázkám – nejdříve jsem se snažil identifikovat, odkud daný člověk pochází (zajímalo mne, jestli z Brna), a zda-li a jak dlouho žije v Brně. Dále, jaký vztah má ke Starému Lískovci (proč tudy projíždí), jaká místa či objekty jsou podle něj pro Lískovec typická a jaké dojmy či vlastnosti Lískovci přisuzuje. Poté jsem se ptal na to, zda-li vnímají Lískovec jako prostor nebo jako místo, zda-li je podle nich otevřený, přístupný a rozvíjející se, nebo naopak. Nakonec následovaly identifikační údaje respondentů. Ke každé otázce jsem se snažil dát nezavádějící a zároveň nenavádějící nápovědu.

Respondenty by bylo možné rozdělit do několika skupin – podle věku na mé vrstevníky (cca 20-26 let) a starší generaci (nad 40 let). Dále podle jejich „původu“ tedy v podstatě toho, jaký ke mě mají vztah – na geography, kamarády z hodů, obyvatele Lískovce a neznámé osoby (z Facebooku, přes něž mi odpovídaly). Původem byla až na několik výjimek (převážně z řad geografů) většina z nich z Brna a ve Starém Lískovci přinejmenším chvíli buď oni nebo člen rodiny žil.

Otázku na vztah k Lískovci několik z respondentů pochopilo tak, že odpověděli, že je dobrý (ale žádný, že špatný), jinak jak už jsem psal výše, většina z nich zde bydlí, bydlela, či se nějakým způsobem účastní zdejšího společenského života.

Dále měli dotazovaní vybrat pět míst, která se jim asociují se Starým Lískovcem. Velmi výrazně vedla místa, do nichž se chodí setkávat s lidmi, ať už to byly restaurace, tělocvičny či kostel. Vypovídá to nejspíš o tom, že v životech vybrané skupiny hraje právě společenská složka rozhodující roli. A co je zajímavé, většina míst byla ve staré zástavbě – částečně také proto, že zde i společenský život probíhá déle a výrazněji. Pronikaly sem však i některá místa ze zástavby nové – zejména ze sektoru služeb (obchody, dopravní obsluha), která se logicky stěhují za větší koncentrací lidí, jež je právě v sídlišti. Objeví se i vzácné odkazy na zelenou stranu Lískovce – alej okolo potoka ve středu staré zástavby, samotná Leskava či sady za Lískovcem. Perlou pak je zmínka krematoria, které leží od Lískovce opravdu daleko...

Následovně mě zajímaly jejich dojmy, pocity a charakteristiky, které je napadnou když se řekne Starý Lískovec. Zde se stalo, že někteří dotazovaní pokračovali ve vyjmenovávání míst, ale v podstatě to není špatně, je to spíš jen známka toho, jak silně se do nich tato místa vryla. Zaznamenané charakteristiky a dojmy jsem primárně rozdělil na pozitivní a negativní, dále se vydělila skupina „rodina a přátelé“ a opět stará a nová zástavba, navíc s doplněním upozornění na jejich rozdělení.

V této části jsem hledal právě obraz Lískovce, a mohu říci, že pokud by na něj mělo sedět jedno slovo, je to roztržitost, jíž odpovídá pestrost charakteristik a vyváženost pozitivního i negativního v odpovědích respondentů. Pozitivními hodnotami byly takové jako je klid, zábava, kulturní život či příroda, které se sice mohou popírat, ale

nejsou nutně negativním znakem. Naopak do negativních hodnocení zapadly taková jako je beton, tma, přistěhovalci (v negativním smyslu), okrajovost, blízkost D1 atd. Velký význam připadl opět rodině a přátelům, zajímavé ale je, že byli zmiňováni méně, než v přímé otázce na vztah k Lískovci. Pak je zde skupina odpovědí, které jsou neutrální, mezi nimi například konkurenčnost Lískovce (respondent z Bohunic), jeho rezidenční role, lidé či tradice.

Další otázkou bylo, zda-li vnímají Lískovec jako místo/prostor/více míst. Odpovědi jsou jak jinak než různorodé. Očekával jsem, že obyvatelé Lískovce ho vzhledem k jeho znalosti budou považovat za prostor, neboť v jeho šíři se realizují. Tato odpověď se však častěji objevila u mimolískoveckých (a zejména geografů), zatímco obyvatelé Lískovce jej chápou jako místo či více míst. Zajímavá je odpověď jednoho z obyvatel: „místo, kde můžu vypnout, můj životní prostor kam se rád vracím“. Ta myslím vystihuje realitu – pochopení otázky respondenty. Vnímají ho jako místo, protože je pro ně pouze cílem, kam jezdí domů (k babičce, do hospody,...) ale uvnitř tohoto cíle nalézají prostor pro sebe a své potřeby. Na šíři zapojení do života v Lískovci pak nejspíš závisí rozdíl mezi místem a více místy.

Otázku otevřenosti/přístupnosti a rozvojového potenciálu jsem zařadil jako doplnění obrazu o dynamičtější složku – ne jen vyjmenovávání budov, ale vlastností Lískovce, jež se mohou aktivně projevovat na životech lidí v něm. Výsledky, které bych čekal já (spíše negativní) se v podstatě vůbec nepotvrdily. Prakticky všichni dotazovaní vidí v Lískovci rozvíjející se lokalitu, případně lokalitu s rozvojovým potenciálem. Jeho otevřenost posuzují taktéž kladně, až na některé z nich, kteří jsou zainteresováni v osobně-politických rozepřích a tak jsou v tomto případě negativní. Zajímavé je, že dva z mladší skupiny mimo Lískovec ho považují za uzavřený, což nikdo z jeho obyvatel (krom výše zmíněných) netvrdí. Je tedy možné, že se tak jeví spíše navenek. Odpovědi na otázku přístupnosti korelují s otevřeností, bohužel tato otázka nebyla vhodně formulována. Zdůvodnění odpovědí leží často v politické sféře – vedení a práci radnice, která by měla usilovat o rozvoj dobrých vztahů i vzhledu Lískovce.

Dotazníkové šetření odhalilo velkou pestrost názorů, a v souhrnu se dá říci, že i přesto, že lidé mnohé kritizují, případně si uvědomují to špatné okolo sebe, vidí současný a v podstatě i budoucí obraz Lískovce pozitivně. V některých odpovědích se objevují názory indikující periférnost Lískovce, ale nikdo z dotazovaných ji příliš silně nezdůrazňuje. Objevuje se také vědomí rozdělení na dvě části, případně důraz na estetiku té panelové. Společenská stránka života ale tyto věci odsouvá do pozadí. Je možné, že charakter domů je jaksi samozřejmý, zatímco vztahy mezi lidmi ne. A to by mohlo být dobré a pozitivní ukončení otázky vyhodnocení dotazníků.

Pohled médií

Jak by se dalo čekat, média otázky prostoru či místa nijak neakcentují. I tak ale těch pár střípků, které se dají o Lískovci na internetu zjistit, může předat několik zajímavých informací. Nebo chceme-li, mohu se pokusit alespoň nastínit, jak je na Lískovec nahlíženo očima některých „klasických“ zdrojů.

Zajímavou otázkou by jistě bylo, zda-li není obraz, který je vytvářen zvnějšku (nebo „shora“) v rozporu s obrazem, který mají zakotvení lidé v Lískovci žijící či s ním nějak spjatí. Je-li například chápání tohoto místa (prostoru) odlišné na určitých úrovních. Stejně tak by bylo otázkou, která by stála za vyřešením i to, jestli za vnímáním lidí nestojí něco/někdo v pozadí, a pokud ano, tak proč? Z jakého důvodu jsou tyto obrazy vytvářeny?

Spíše se ale zaměřím na to, jaké má Starý Lískovec v prostoru (na různých úrovních) místo a jak to několik vybraných obrazů z médií může reflektovat, či na to přímo poukázat. Pokusím se také některé z obrazů Lískovce blíže objasnit.

Pro tyto účely jsem použil zdroje, které považuji za v našich končinách s v současnosti za nejpoužívanější. Byly to internetový vyhledávač Google, encyklopedie wikipedia, stránky města Brna a městské části, zpravodajského portálu Indnes.cz, jednoho z developerů zde stavících a nakonec také server YouTube.

Jako každé hledání v poslední době začíná i toto u slova, které se pro ně stalo v poslední době synonymem – *Google*. Zadávám (stejně jako do následujících) sousloví „Starý Lískovec“ a mám možnost prohlédnout se téměř 100 000 nalezených odkazů... Každopádně stěžejní jsou podle mě ty první, a také jejich posloupnost.

Nejdříve je nalezen Starý Lískovec na Google maps, a to konkrétně fotbalové hřiště Tatrano. Následují oficiální stránky ÚMČ, odkaz na stránky města Brna, wikipedii, farnost, po nich pak několik volnočasových organizací a stránky jednoho kolegy z geografie, který v Lískovci namapoval drobné sakrální objekty (DSO).

Co by z tohoto šlo vyvodit? Že ve Starém Lískovci není nic, co by dokázalo „přebít“ hegemonii ÚMČ a několika menších místních organizací. Míněno například libovolným komerčním projektem, přírodní či jinou zvláštností apod. Starý Lískovec jako heslo pro vyhledávač vyprodukuje výsledky, které mají všechny z velké části místní původ – s jedinou výjimkou zmíněných DSO a stránek města Brna (které však samy o sobě přílišnou informační hodnotu nemají). Všechny tyto odkazy a informace na nich slouží „pouze“ jako informace o dané entitě. Nikde není jakékoliv zabarvení a snaha formovat obraz Starého Lískovce. Výjimkou jsou stránky Orla (tělovýchovné organizace) a Junáka, které prezentují svoji společenskou aktivitu jako obohacení MČ.

Jako drobný bonbónek je třeba uvést, že všechny tyto organizace a místa nalezená na první straně vyhledávače leží ve staré zástavbě.

Internetová encyklopedie *wikipedia* pouze kopíruje informace uvedené na oficiálních stránkách MČ. Stránky úřadu jsou pak zaměřeny velmi výrazně pouze na povinnou administrativu, při podrobnějším hledání člověk najde i informace z historie a současnosti MČ (ač neaktuálně) a seznam organizací zde působících. V těchto informacích je zajímavé zmínění existence Moravského zemského archivu, Bohunické nemocnice na Lískoveckém katastru, stavějící se Campus square, kostela a dopravního spojení s centrem města. Tedy lze říci, že existuje snaha ukázat, že Lískovec není nezajímavý... Tyto pro obraz místa lákavé objekty a jejich případný význam však MČ v podstatě ignoruje a dál ho neprezentuje.

Idnes.cz jakožto pravděpodobně nejnavštěvovanější zdroj zpravodajských informací na českém internetu Starý Lískovec neopomíná, a překvapí pětistránkovým výběrem (85) článků s ním souvisejících. Je škoda, že nenabízí možnost seřazení článků podle čtenosti pro jejich porovnání. Nejvýše umístěnými jsou zprávy o zlepšení dopravního napojení Lískovce na Integrovaný dopravní systém (IDS) - v podstatě se zde má vybudovat jeden z menších uzlů, stavbě nového dětského hřiště a konfliktům místních politiků a pak přechází do témat, která se již týkají jiných čtvrtí, či města jako celku. Zajímavým bonbónkem může být nemalý počet článků na téma „co bláznivého se v Lískovci událo“ jako například vyšinutý muž tvrdící policii, že ho sledují zabijáci; pár, který po sídlišti pobíhal polonahý či muž který se vypravil pokácet obecní vánoční strom... Odpovídá to očekávanému charakteru lokálního zpravodajství, které se spíše než o celkový obraz zajímá jen o zajímavé útržky událostí. Lískovec zde nemá žádné přívlastky ani hodnocení – jde jen o předmět zprávy, která nijak hlouběji nejde. Z těchto informací se mi zdá, že by Lískovec bylo možné označit jako normální až nudnou městskou část, kde se občas něco semele, ale pravděpodobně ne natolik závažného, aby to bylo schopně změnit jeho obraz v médiích. Zajímavou roli může hrát stavba dopravního uzlu IDS, která by mohla přes území MČ vést cestující ze západní části kraje, a změnit tak její vnímání minimálně v očích těchto návštěvníků, stejně tak jako pozici Starého Lískovce v dopravní hierarchii Brna a okolí – zlepšit jeho postavení a dostupnost Brna i okolí jak pro místní tak i pro přespolní.

Dalším z informačních zdrojů jsou stránky developera - realitní kanceláře Sedlák - který na okraji Lískovce směrem k Bohunicím staví blok čtyřpatrových obytných budov. Projekt je umístěn vedle potoka Leskava a ZŠ Elišky Přemyslovny na místech, která ležela přinejmenším posledních 15 let ladem. Na svých stránkách uvádí jak dispozice zástavby a jednotlivých bytů, tak i jejich obsazenost, dále popisuje oblast výstavby a celý Starý Lískovec. Během posledního přibližně roku právě obsazenost bytů výrazně poklesla – ještě asi před rokem (tedy na začátku současné krize) byly byty obsazeny prakticky všechny, zatímco dnes se obsazenost pohybuje okolo dvou třetin. Lískovec je podle něj „jednou z atraktivních lokalit v Brně, vzhledem ke svému umístění v blízkosti centra“ (úvodní stránka). Zdůrazňují například to, že má MČ radnici, či citlivě vytvořené sadové úpravy, přičemž ignoruje například sousedství páchnoucí stoky (Leskava) či dálnice a železnice bez odhlučnění, které tuto obytnou zónu od sadů dělí. Zmiňuje také koupaliště a

kostel a blízkost mateřské školy. Jeho zájmem je samozřejmě přilákat zákazníky. Podle výběru oblastí, popisu vlastností Lískovce a také cenové politiky developera se můžeme domnívat, že necílí na nejbohatší, ale spíše na střední a nižší vrstvy a zejména mladé. Jim totiž možná tolik nebude vadit, že obraz Lískovce, případně konkrétní lokality, která jim je podávána je pokřivený, protože otázka ceny může zvítězit, a to okolo se prostě nějak „překousne“. A myslím, že i pokles obsazenosti odpovídá očekávané klientele – protože pokud člověk nemá dost financí, do něčeho takového nejspíše nepůjde...

Posledním zdrojem, který jsem chtěl zmínit je YouTube. Tento server umožňuje lidem nahrávání videí, jakož i sdílení těchto nahrávek s druhými a jako takový drží pravděpodobně v současnosti primát. Proto jsem se chtěl podívat i sem, zda-li zde není Starý Lískovec nějakým způsobem zobrazen. Několik videí se značkou Starý Lískovec jsem našel, a výběr je to vskutku zajímavý. Na prvním místě ve sledovanosti s téměř 6000 zobrazeními (!) je video jízdy tramvaje. Podobných videí je v čele sledovanosti hned několik, a pokud mohu soudit, ničím mi zajímavé nepřišly, naopak spíše mírně podivné. Další videa zobrazují starolískoveckou superstar, soutěže hasičů, zápas fotbalistů, atd. Co je ale z davu vystupující, je druhé v pořadí. Parta dvanáctiletých kluků se natočila, sestříhala a ozvučila při „sportu“ zvaném parkour¹. Jedná se o překonávání překážek zejména v městském prostředí různými skoky, salty atd. A tito kluci na rozdíl například od respondentů v dotazníkovém šetření, kteří se vůči panelákům dost často vymezují, ukazují symbiózu s prostředím sídliště. Sžívají se s ním a využívají toho, co v něm je k dispozici k vlastní zábavě a uměleckému vyjádření. Tento obraz jsem dosud nikde nezaregistroval, a přitom si myslím, že do budoucna může být velice zásadní – změna postoje k panelovým domům od „králíkáren“ na bydlení k prostoru, kde jsou „ve svém“. A slovo prostor a navíc otevřený se nyní hodí zmínit, protože ve videu se neomezuje jen na Starý Lískovec, ale skáče i po okolních sídlištích – prostě kde to jen jde. Je možné, že pro tuto generaci už nebude ani tak zásadní dělení na starou a novou zástavbu (jako například pro mě), ale prostě na zástavbu a to ostatní...

Závěr

Pokusil jsem se nastínit obrazy a vnímání Lískovce ze strany mé, několika dalších lidí a výběru z médií. Snažil jsem se na jejich základě otevřít i otázku chápání a vnímání vztahu místa a prostoru. Ukázalo se, že tento problém může mít mnoho řešení, a to zejména v závislosti na osobě, která ho reflektuje – záleží zejména na jejím věku, vzdělání, ale také prostorové a společenské lokalizaci. Lze však potvrdit domněnku, že na základě uzavřenosti vztahů či v tomto případě i obrazů v prostoru můžeme odlišovat jeden od druhého, čímž nám vzniká soubor míst.

¹ viz např. <http://www.parkour.cz/> (17.12.2009)

Zdroje:

Obrazová příloha na straně 2:

<http://www.brno.cz/index.php?nav01=71&nav02=1696&nav03=1182>

(online 1.12. 2009)

<http://www.brno.cz/index.php?nav01=71>

(online 1.12. 2009)

<http://www.leskava.cz/>

(online 15.12. 2009)

<http://www2.czso.cz/xb/edicniplan.nsf/publ/13-6224-03-2001>

(online 28.11. 2009)

<http://www.staryliskovec.cz/index.html>

(online 18.12. 2009)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Brno-Starý_Lískovec

(online 19.12. 2009)

<http://www.youtube.com/watch?v=141Dq2pOEao>

(online 3.12. 2009)

<http://www.youtube.com/watch?v=fIkumdfse84>

(online 3.12. 2009)

HAMPL, M. – JEŽEK, J. – KÜHNL, K.: *Sociálněgeografická rajonizace ČSR*. Československá demografická společnost při ČSAV, Praha. 1978. 304 s.

QUITT, E.: *Klimatické oblasti Československa*. Academia, Studia Geographica 16, GÚ ČSAV v Brně, Brno. 1971. 73 s.

ASHWORTH, G; GRAHAM, Brian. *Senses of place : senses of time*. Aldershot, England, Ashgate. 2005. 229 s..

Příloha 1:

Dotazník na téma Imaginace a prostor Starého Lískovce

Prosím Vás o vyplnění malého dotazníku - jedná se o semestrální práci, a potřeboval bych co nejvíce odpovědí co nejrůznějších lidí. Vzhledem k tomu že jsem si před pár dny urval vazy v kotníku, nemůžu obejít Vás, respondenty, osobně, proto volím tuto cestu. Děkuji za pochopení i spolupráci!

Pokud budete mít zájem, rád Vám ke konci roku pošlu i výsledek tohoto pídění po informacích. Stačí napsat na mail: jakub.janura@centrum.cz

K vyplnění - ptám se pouze na několik málo otázek, a co se týče Vašich odpovědí, žádná není špatná, důležité je, aby šly od srdce... :-). Napište prostě přesně to, co Vás napadne jako první. A pokud Vás nenapadne nic, tak i to je odpovědí...

Pod každou otázkou obvykle uvádím příklady, jak by odpovědi mohly vypadat.

0. Žijete v Brně? Popřípadě, v které jeho části? Jak dlouho?

(Brno, Starý Lískovec, 24 let)

1. Jaký je Váš vztah ke Starému Lískovci?

(skoro neznám, jen projíždím, mám tu babičku, jsem jeho starosta...)

2. Napište pět míst či objektů, které jsou pro Vás typické pro Starý Lískovec.

(sopka, lavičky, Amur, zastávka, cesta z kopce...)

3. Napište pět charakteristik či dojmů, které Vás napadnou, řekne-li se Starý Lískovec.

(žlutý, voňavý, smutný, rodina, žije to tam...)

4. Vnímáte Starý Lískovec jako prostor, jako místo, nebo jako soubor více míst? Proč?

(je to pro mě v podstatě místo, protože se tam jezdím jenom do Pepina bavit s kamarády...)

5. Pokládáte Starý Lískovec za

- a) otevřený / uzavřený?
- b) přístupný / nepřístupný?
- c) rozvíjející se / zaostalý?

/z vašeho pohledu na jakoukoliv úroveň života - práce, bydlení, zábava, příroda,... pokud připíšete i odůvodnění, bude to jediné dobře/

6. Váš věk, pohlaví, ukončené vzdělání

/pokud nechcete odpovídat, nemusíte... každopádně pro objektivní posouzení je toto velice důležitá informace/

(24, muž, VŠ)

Děkuji za Váš čas i odpovědi, a přeji stálé zdraví!

Bc. Jakub Jaňura,
Geografický ústav PřF MU, Brno